

Эхэ найхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996
ОКТАБРИИН
29
Намарай адаг шара
нохой
харын 18
ВТОРНИК
гарагай 3
№207 (19547)
Газетын сэн
хэлсээтэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

БАЙНААР ЗҮБШЭЖЭ, ТОДОРХОЙЛХО

Арадай Хуралай Уласхоорондын холбоонуудай, үндэс яһатанай хуулинуудай талаар комитедэй ээлжээтэ заседани үнгэргэгдэжэ, ан асуудалнууд зүбшэгдэбэ. "Буряад Республикын гүрэнэй национална политикын хараа шэглэл" гэнэн документын проектые бэшэн хэлсэлгэдэ гол анхарал хандуулагдаа. Ушарын гэхэдэ, бэйша оной ноябрь харын 22-23-най үдэрнүүдтэ үнгэргэгдэхэ Буряад Республикын арадуудай съезд дээрэ баталагдаха энэ проектые зохион найруулга түүгэсхэгдэнэ байна. Тус проектые Буряад Республикын Президентын - Правительствын Түрүүлэгшын ба Арадай Хуралай даалгабаряар бүлэг эрдэмтэд найруулаа юм. Энэ бүлэгтэй бүридэлдэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо, психологийн эрдэмэй доктор, профессор А.Д. Карнышев, БГУ-гай кафедары даагша, түүхын эрдэмэй кандидат К.Б. Митупов, Республикын Президентын ба Правительствын аппарат секторэй аймаг мэргэжэлтэ, түүхын эрдэмэй кандидат А.А. Елаев, ВСГАКИ-ий кафедрын доцент, түүхын эрдэмэй доктор А.В. Курас, "Бурятия" газетын редактор, политическэ эрдэмэй кандидат Э. Д. Дагбаев тэдшэ оруулагдаһан юм. Тус проект "Бурятия" газетын байгша ноябрь октябриин 24-дэ толилогдонхой.

Арадай Хуралай комитедэй түрүүлэгшэ Д. Ч. Боросгоев оролто ээлжээтэ заседаниин зүбшөө нээгдэ, проект бэлдэгшэдэй нэгэндэ К.Б. Митуповга үгэ үгэбэ.

Россин Федерациин, Буряад Республикын Үндэһэн хуулинуудта, тус бүлэгтэй үедэ абтаһан документиүүдтэ үндэһэлэн, Россин Федерациин гүрэнэй национална политикын гол дүримүүдые баримталан, тус документ бэлдэгдэ гээшэ. Тиихэдэ хүнүүдэй эрхэ ба арадуудай эрхэ гэнэн ойлгосонууды тэнсүүлэн хүдэлхэ гээшэ тухай байгаа. Урдань СССР гүрэнэй байхада арадуудай эрхэ гэнэн ойлгосонь гол түлэб баримталагдадаг хаабза. Тийн документын проектын оролто үгэ соо 3-дахы абзацта тус документын удха алдар тухай яһала хэлээтэй гээд һананабди. Гадна Буряад Республикын гүрэнэй национална политикын хараа шэглэлые бэлдүүлгын арганууды заагдаһаниинь найшаалтай, - гэжэ тэрэ үгэбэ.

Республика дотор национална политика бэелүүлгы хангахын тухай гүйсэдхэхы засагай бүридэлдэ Национальностнуудай зургаануудта талаар министрство, нотагай ооһдын хүтэлбэрийн зургаануудта захиргаанай гү, али шийтхэн эмхи байгуулха гээд документын проект соо хэлэгдэнэ. Министрствын, республикын Правительствын ба гүрэнэй засагай зургаануудай зорилгонууд тодорхойлогдонхой. Гадна национална харилсаанууды бэлдүүлэхэдэ үлөөлгөхө ямар хуулинууды Арадай Хуралай тухай хэлэгдэнэ.

Үгэ абһан А.А. Елаев хуули гаргадаг зургаануудта буряадуудай өмөөлгөн гурим хуулига ёһоор хараалха, республикын арадуудай тухай дээрэ бии болгогдохо совет тухаа һанамжануудаа элэрхэйлбэ. Тус документын проекттэй хүн зоние танилсуулха, байгша ноябрь октябриин 31-дэ зарлагдаһан парламентска шагналгын үедэ проектые али али талаһаань найшаар зүбшэхэ асуудалнуудта А. Дагбаев, депутатууд А.В. Пермяков, Ф. Самаев, комитедэй түрүүлэгшэ Г.Ц. Митупов анхаралаа хандуулаһан байна. Комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Д.Д. Суңдарон үгэ хэлэхэдэ, тус проект бэлдэгшэдтэ баярые хүргөөд, буряад арадай политическэ хэлһээлтэдэ ороһон, тэрэниие сагааруулха тухай хандалга гэнэй дүүмэдэ эльгээхэ, Монголд, Хитадта ажаһуудаг арадуудтай харилсагы үргэдхэхэ арга боломжонууды найшаар тодорхойлохо, мүн демократическа политика зүбоор ябуулха тухай зургалнууды анхарба.

Арадай Хуралай ажаябуулгы саг үргэлжэ харуулха байхын тухай телевицино ба радио-дамжуулганууды бэлдэхэ талаар комитедэй редакциин бии болгогдонон тухаа мэдээсэгдэ. 11 хүнһөө үндэһэн редакцие Д.Д. Суңдарон хүтэлбэрихэ болонхой. Байгша ноябрь 4-дэхи кварталда хөгдэхэ радио ба теле-дамжуулгануудай үндэһэн харюусалгата шюурнууд тодорхойлогдонхой. Теле-дамжуулганууд октябриин 31-дэ, ноябриин 14, 19, 28 да, декабриин 17, 26-да үнгэргэгдэхөөр хараалагдаа. Харин радио-дамжуулганууд ноябриин 7, 12, 21-дэ, декабриин 5, 10, 19-дэ агаарай долгиңдо хэлһээлтэ байна. Эндэ Арадай Хуралай комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр, түрүүлэгшын орлогшонор хабаадаха. Дамжуулганууд ород, буряад хэлтэ дээрэ ябуулагдаха юм.

С. РИНЧИНОВ.

ЭНЭ ДУГААРТАМНАЙ:

Молор найхан Монголой хониг - Буряадтамнай 2

"Политическэ харгалгада орогшогы сагааруулха тухай" Хуули гүйсэдхэлгэ ямараар бэелүүлэгдэнэ? 3

Шэнэ байдал зохёон байгуулха үеын - гушаад онуудай охито амисхаалы буряад сонин толи мэтээр харуулдаг байгаа. 4

Ургаса хуряалга - 96

БУРХАНАЙ ХАЙРААР...

Байрын саһанай орохоһоо урда бүхы аймагуудта гарян хуу хуряагдаад байба гэжэ яһала урмаа ханан мэдээснэбди. Үнэхөөрөө, бурханай хайрлахада үнгэргэнэ намартаа бүри хожом болотор сэлмэг дулахан, бороо хурагуй байжа, ажахынуудта таряа хуряалгы урагшатай найшаар ябуулха арга олгоо. Энэнь комбайн, машинануудаар үсөөн, алиһе талаараа бэрхэтэйхэн байдалда ороһон ажахынуудта горитой туһа болохо үгөө.

Байгша оной октябриин 25-най мэдээгээр республикын аймагуудта бүхы 245, 6 мянган гектар таряанай 99,9 процентий хуряагдаад байгаа һаа, мүнөө октябриин 28-най байдалаар таряалан дээрэ сохигдожо абтагуй нэгшье гектар ургаса үлэбэгүй.

Иигэжэ 1,5 - 2 һара шахуу соо үргэлжлэн халуун хүдэлмэрийн һүүлшын хүгжэм эздэлбэ. Аймагуудай ажахынуудта бүхыдөө 241, 6 мянга шахуу тонно таряан абтаба гэхэ гү, али гектар бүриһөө дунда зэргээр 9,9 центнер ургаса хуряагдаа. Тиихэдэ Эдэһи аймаг эгээл ехэ - 45,6 мянган тонно таряа, гектарай 13,2 центнер ургаса абтаа. Ган гасуурта горитой дайрагдаһы һаа, Мухар-Шэбэрэй аймаг хамтадань 33,2 мянган тонно таряа суглуулаа. Захааминай, Хурамхаанай, Сэлэнгын аймагууд нёдондонойхиһөө дээшэ ургаса абһан байна.

Эдэ үдэрнүүдтэ ажахынууд тоогууд дээрэ ороһон таряагаа сэрбэрлэжэ, үрһэ хүрэнгэдэ хааж, мүн гүрэнгэ тухааж, Эдэ хоолой корпорациһаа абһан урьһаламжаяа саг соонь түлэхэ хүдэлмэри ябуулаа.

В. ОСОДОВЕВ,
Буряад Республикын Хүдоо ажахын болон эдэ хоолой министрствын татагай начальник.

ХУУШАНАЙШЫБЕ,

ШЭНЭШЫБЕ

- БАРАНДАА ХАРУУЛАГДАА

Россин автотранспорттын зуун жэлэй ойдо зорюулан, республикын нийслэл хотын Советүүдэй талмай дээрэ элдэб янзын автомобильнуудай харалга һая эмхидхэгдэбэ. Городой автопредприятинуудһаа олон ондоо онуудта үйлдэрилэгдэнэ автомобильнууд харуулагдаа.

Үннэй суугай "полуторка", 1932 ондо бүтээгдэнэ ГАЗ-АА автомобильнуудһаа эхилээд, мүнөөнэй "Запорожец", ИЖ-2126 "Орбита", 90-ээд онуудта бүтээгдэнэ автомобильнууд хүрэтэр олоной үзэмжэдэ табигдаа.

Удаань эдэ автомобильнууд городой үйлсэ гудамжануудаар "хүндэлэлэй дүхэриг" хэбэ. Иигэжэ автомобильна транспортын хүдэлмэрилэгшэдэй үдэр оор янзаар тэмдэглэгдэбэ бшуу. Тэрэнэй һүүлээр дахһаа Советүүдэй талмайда бусажа, автомобильда дуратайшуул техникескэ байгуулгаарнь һонирхоһон, танилсаһан байна. Улаан-Үдын Железнодорожно районий эдир техникүүдэй станциин картингистнүүд автомобиль жолоодохо шадабарияа харуулаа.

М. ШАНТАКОВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: автомобильнуудай харалгын үедэ.

АВТОРАЙ фото.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИЙН ДОЛООН ХОНОГ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТ - ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТҮРҮҮЛЭГШЭ А.В. ПОТАПОВ

Октябрийн 28-да агропромышленна комплексдо жэшээтэ кооперативууд тухай асуудалаар зүблөө үнгэргөө, октябрийн 29-дэ Буряад Республикын Правительствын Президиумэй заседани хүтэлбэрилөө, октябрийн 30-да политическо-консультативна комитедэй заседанида, налогууд ба түлбэринүүдэй талаар онсо комиссийн заседанида хабаадаха, октябрийн 31-дэ - ноябрийн 1-дэ Тарбагатайн район албанай хэрэгээр ошохо

Октябрийн 28-29-нэй үдэрнүүдтэ Түнхэнэй аймагта юрэнхы эрдэмэй хургуулинуудай хурагшадай районууд хоорондын "Уг унгяа нанан дурдан ябаха" гэхэн конференци үнгэргэгдэхэ.

Октябрийн 28-30-най үдэрнүүдтэ "Мүнөө үеын эрдэм хуралсалай технологи ба кадрнууды бэлэдхэл" гэхэн регионууд хоорондын эрдэмэй - практическа конференци үнгэргэгдэхэ.

Октябрийн 28-да ашагта малтамалнуудай нөөсөнүүдэй талаар территориальна комиссийн заседани болохо.

Октябрийн 29-дэ "Буряад Республикын ниислэл хотын статус тухай" Хуулийн хүдэлмэришэ комисси хаража үзэхэ байна.

Октябрийн 30-да республикын газар дээрэ заставанууды бариха асуудалаар зүблөөн болохо.

Октябрийн 31-дэ вакцино-профилактикын бии болохоор 200 жэлэй ойдо зорюулагдахан эрдэмэй-практическа конференци болохо. Соёлой министрствын коллегийн заседани мүн лэ энэ үдэр үнгэргэгдэхөөр хараалагдана.

Ноябрийн 1-дэ Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Л.Ч. Нимаева хубин асуудалнуудаар эрхэтэдтэй уулзалга үнгэргэхэ.

Долоон хоной туршада Зэдын районой Дээдэ-Үшөөтэй хууринай хүнзондой гепатит үбшэндэ дайрагдахан шалтагаание элирүүлхэ, Республикын Барилгын ба архитектурын министерство Улаан-Үдэ хотодо байрын гэрнүүды бариха талаар городской штабай заседани үнгэргэхэ юм.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

"ӨӨНЭДЫН ХҮСӨӨР БАЯЖАНАБДИ"

Дэлгүүрэй гуримда ороһомнай нэгдээшье найн юм гү даа гэхээр, магазинуудта эд бараан, эдэ хоол элбэг болоһон гээшье. Тэд үнэ сэнгынь холо дээгүүр. Хармаандаа "хан" гэхэ мүнэггүй манда ойро дүтэлхэнэйшье хэрэггүй.

Тиибэшье, заримдаа харахада, хүнүүд эдэ хоолой хойноһоо оошорлон зогсодог лэ. Жэшэнь, аймагтайб - Тарбагатай тосхоной магазинда Десятниково хууринаа хилээмэн асарагдадаг. Хилээмэнинь юутээрэ игаатай байгаа юм гэхэн асуудал гарана. Тарбагатайгаар хинтай хоорладэхэдэмни, шанарын найн, 200-300 түхэригөөр доогуур наймаалагдадаг юм байна.

Хоёр жэлэй саада тээ "Маяк" гэхэн таряашадай ажахын нэгдэл минн-пекарни 11 миллион түхэригөөр худалдажа абаба гэхэн мэдээсэл "Үнэндэ" үгөө һэм. Тэдэмнай энээгээр хэрэгээ дүүргээгүй, удаань Десятниково дээрэ гурил гаргаха тээрмэ барижа, зондоошье, өөһэдтоошье ехэ найн юумэ хээ.

Пекарни соо нютагай бэрхэ-бэрхэ эхэнэрнүүд ажалладаг. Сүүдхын туршада 250 бүүлхэ баригдажа, иишэ тиишээ

наймаанда тараагдажал байгша. хургуули, сад-яслиһаа гадуур механизаторуудта үгэдэг. Нютаганиһаа ондоо жэж элдээ гааруухан зохид киоск нээжэ, халуухан хилээмээ үдэр бүри наймаалдаг.

Пекарниинхид саашаа дүршэл шадабаригай боложол байна. Цех соогоо вермишель, макарон гаргаха тусхай хэрэгсэл байгуулаад, ямаршье фабрикаһаа дутуугүй амтатай лапша гаргажа эхилээ. Сэнгын хямда. Наймаашадын бэрхэнүүд, эдэб аргаар худалдаа хэжэ, ажахынгаа кассада горитой ехэ мүнгэ оруулжа байдаг юм.

-Юу хэлэхэб, мүнгэ олонобди. Эндэ огородой ногоон эдэнэй зүйлнүүды үйлэдбэрижэ, эдэб илзын консервэнүүды гаргаха ажал эхилээбди. Өөһэдэн газартай, малтай хадаа юундэ ондоо тээһээ эдэе хоол асархабиди, - гэжэ "Маяк" ажахын ахмад бухгалтер Галина Анфиногеновна Матвеева хэлэнэ һэн. Зай, яахаб, бэрхэнүүд лэ гээшэ. Иигэжэ энэ хүндэ сагые хүн бүхэмнай өөрынгоо шадалаар дабажа гарахые оролдохо ёһотой.

С. ТЮЛЮКИН.

Анхарагты: ТҮРҮҮ ДҮЙ ДҮРШЭЛ

ШЭРХИНҮҮД ААД, ШЭМЭТЭЙ, АШАГТАЙ

... Буряад нютагуудта бэлшэн ябадаг хонидһоо тад ондоохон - бүри наглагар, бүмбэгэр, ута нооһотой хонид харгын хойто тээгүүрхи хадалангай шэмэглэл болонхой харагдаба.

- Туруугаараа ухашалжа, хоолоо олохыень харыт. Түхэрээн жэл соо бэлшээридэ ябадаг, саһа этэжэ, хагдаа амтадаг, - гээд, Захаминай аймагай захиргаанай гулаагаар анхан ажаллаһан, мүнөө Буряад Республикын хүдоо ажахын министр Б.Ц. Семёнов анхаралыемнай абаһаар хандуулна.

Нээрэньшье, гурбан алхам хээд лэ гэхээр турууханаараа угаа шадамарханаар һабардаад, үлүүнь этэжэ үлтэйнь шэлэжэ шэмхэлнэ. Нюдэнүүдыншье манай хонидһоо бэлтэгэр томонууд мэтэ. Зариманайнь толгойнууд хараханууд.

- Түүхэн иимэ юм, - гээд, тус управлений мэргэжэлтэ Н.Т. Шелухеев хөөрбэ. - Монголой аймагһаа хэдэн жэлэй саана 442 хонин асарагдаа юм. Юундэ энэ үүлтэрэйхиие шэлээбиди гэхэдэ, олон шалтагаантай. Арһаарнь дублэнко-дэгэнүүдые өөһодо тон тааралыемнай жэдуулаһан байгаабди. Оёдолгой өөһэдэн фабрикайтай, химическэ аргаар шэрдэхэ түхээрэлгэнүүдтэй байгаа ха юмбиди. Тээд эдэ үйлэдбэринүүднай мүнөө хүдэлнэгүй. Хубсаһанай эдэб зүйл нэхэхэдэ, нооһонийнь шанар найн.

Энэ ажахы анхандаа Зэдын комбинатай хамһабариин ажахы байһанаа мүнөө хамтын-хубийн "Закаменский" ажахы болонхой. Монголһоо асарагдахан хонидые Родион Гармаевич Цыбиков наһанайнгаа нүхэртэй, хүүгэдтээ адуулдаг, харууһалдаг юм.

- Эдэ хонидые харууһалхада, нэгэ талаараа амар юм. Үбэл, зунгүй бэлшээрнээ халахагүй. Дулаан хото, байрагүйшье һаа, ямаршьегүй үбэлжэхэ - шэрхинүүд. Нарин нооһото хонидто адляар холимог

тэжээлээр, орооһо таряагаар тэдхэжэ зоболгогүй. Гаргаша, гарзань бага болоно. Үбэлыншье адуулбашье, һуумаг хүнгэрэг саһанай тогтошоо һаань, үбэ үгэлсэхэ болонобди. Шэрхинүүд гээд газар юу байлгаха һэмбиди, хуушанай хашаа хаамагууд биил даа. Зангаарааншье ондоохонууд гэлтэй, дан "үгөөр" бэшэ, - гэжэ Р.Г. Цыбиков хөөрэнэ.

Нэгэ хонинһоо 1,5 килограмм нооһон абтадаг гэхэдэнь гайхаад, тээд ямар хүбхэгэр, бамбагарнууд гээшэб гэжэ гайхахадам, иигэжэ тайлбарилба: - Нооһонийнь ута хадаа тиимээр үзэгдэнэ. Нүүлын онсо илгаатай юм. үргэн томонууд. Хүрдюуг зузаантай гээшэнь энэ даа.

Бүри дүгэлэд гээд харахада, ута шэхэтэй, гондорхон эбэртэй нэгэ хуса газар һабардаха зуураа зүүн нюдөөрөө нилээн шэрүүхэнээр, шоо үзэнгээр шэртээдхибэ гэжэ хажуу гээһээ адаглаа һэм. Амидаралаа залгажа ядажа ябахада, юун гэжэ һаад хэһэн сүлөө зон энээгүүр һүндэлнэб гэхэннүү һэн ха. Баарһад, хилэ дээрэ тамуужан гарахадаа, нилээн зобоо юм гээһэн болобо. Хэдэн сүүдхэ бэлшэдахадаань, В.Б. Порбосев түрүүгэй зон хонидоо машинаһаа буулгажа, тусхай зүбшөөлөөр дүтэ шадарай бэлшээридэ гаргаха, адуулха, хоол хошо суглуулха баатай болоо. Тээд сүлхэ эдэ хонид юу түргэн зүдэрөөдхихэб даа.

Үбэлжэлгын үедэ нэгэ хониндо 1 центнер үбһэн хүрөөд үшөө үлэдэг юм байна. Түрүүшын жэл 100 эхэ хонин бүриһөө 84 хурьган абтаа. Хурьгадын тон оодэргэнүүд, түргэн мондойгоод, сентябрь нарада эхэһээ һалгаагдаа. Цахирайхидта заримыень худалдаа. Нэгэ толгойнь 400 мянган түхэриг гээд сэгнэгдэнэ.

- Мүнөө үедэ арһыень эдэжэ, дублэнко оёхо арга үгы. Гол ашагынь тиихэдэ, юун болоноб? - гэжэ һонирхобоб.

- Мяханиинь сэнтэй. Медицинын нормоор абаад

ты, - гээд, мангай сугтаа ябаһан хүхюу нэгэн дурдахаадхиха юм. - Үндэр айһан хадатнай гээд, нэгэ толгой худалдахадаань яалай, - гээд, ажахынхид баһал хүгтэй хүхюунээр харюусаадхина.

Ондоо үүлтэрэй хони саг соонь (мүнөө яажа асарха бэлэй?), хямда сэнгээр худалдажа асараад, үүлтэртэ отара бии болгоһон ушар тон найнаалтай гэжэ эли. Үбһэ хоол нөөсөлхэ нимэ бэрххэтэй сагта шэрхи, мяхалиг мал харууһалхада, ашагтай, арьбанынь ха юм. Юрэнхыдөө, энэ дүршэл хадаа республикада мал ажал хүгжөөлгэдэ орууһан ёһотой хубита - нэмэри гээд мэргэжэлтэ бэлшэшье хүнэй сөгнөхээр лэ.

Нютагай сагай уларимда байдалда дадаһан хонид Буряадтамнай олошорол гэжэ намарай нуруули намжаахан энэ үдэр туруудаа эдитэй эдэ хонидые хараад һанагдаа һэн.

Галина ДАШЕЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: хонид бэлшээрнүүдэ; аймагай хүдөө ажахын управлений мэргэжэлтэ Н.Т. Шелухеев. Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

Загарайн аймагта
МАГТААЛДА ХҮРТӨӨ
Аймагай хургуулинуудай багшанарай суглаан дээрэ хурагша Эржэна Цыремпилова магтаалда хүртэбэ. Тэрэ республиканска олимпиадын үедэ немец хэлээр түрүү нуури эзэлһэн байгаа. Мүн Валентина Цыденова Ташаланһаа - 2-дохи, Света

Бубеева Шэнэ-Бэрээнһээ 3-дахи нууринууды эзэлһэн юм. Тэдэнэрые хургадаг багшанар А.А. Лизунова, А.А. Шодорова, О.М. Миронова гэгшэд энэ суглаанай үедэ найшаал, магтаалда хүртөө.
ВЕТЕРИНАРНУУДАЙ ОРОЛДОЛГО
Загарайн аймагай ветеринарна станцийн хүдэлмэрилэгшэд хүшэр хүндэ сагай болоошье

һаа, нютаг нууринуудай үмсын малда анхараг хандуулһаар.
- Бүхы мал бруцеллээ үбшэндэ нэрбэгдээгүй гү гэхэн шэнжэлгэ хэгдээ. Мүнөө жэлэй түрүүшын хахадай хугасаада үмсын 9000 эбэртэ бодо малье сибиринн язваланһаа нэргылхэ вакцина хэрэглэгдээ. - гээд, ветстанцийн ахмад врач Сэрэн Дашиевич Тарбаев мэдүүлнэ.
В. БАТОРОВ.

"Политическэ мурдэлгэ хэһээлтэһээ хожидогшодые сагааруулжа тухай"

Россин Федерациин Хуулин хүсэндөө ороһоор 1996 оной октябрин 18-да 5 жэл гүйсэбэ

ХОСОРОГШОДОЙ ДУРАСХААЛ УЯЛГАЛНА

Олон миллион хүнүүд совет эсэргүүтэ жэлүүдтэ тоталитарна эрхэнэй дээрмэ баалтада үлэрдэг, политическэ, шагнаагүй, социальна, үндэһэтэнэй шалтагаануудаар мурдэлгэ хэһээлтэ буулгаһан түсэбээр мурдэлгэ хэһээлтэ хуряагдажа, үлэрдэг, бүхэли арадууд үлэрдэг, нутагһаа үлдүүлэгдэдэг, үлэрдэг. Дэлхэйн түүхэдэ иймэ үлэрдэг үзэгдөөгүй юм.

Хамалганай үедэ буудуулагдан, концлагерьнуудта хоррогдоһон, сүлэлгэдэ үлэрдэг хүнүүдэй тоогой үлэрдэг нэгэтэ гүйсэд тодорхойлодоһон хэлсээтэй даа. Өзгөнэй түрэлхид хэды эхээр үлэрдэг гээшэб.

Хосоронһые, амидышые үлэрдэг хүнүүдэй нэрэ сагааруулжа шухала. Гэбэшые мүнөө үлэрдэг 2,5 миллион хүн сагааруулгадаа.

Манай республикашые үлэрдэг гадуур үлэрдэг. 30-аад онуудай эхээр Мухар-Шибэрэй, Бэшүүрэй, Сэлэнгын (Ножоной), Леоновкын, Дэргэстэй "зэбсэгтэ буулгагшануудаар" хэрэгүүд үлэрдэг. Мурдэлгын ябадал ёһын гэдэ, тон яаралтайгаар, тогтоһон гуримые хазгайруулан хэрдэжэ, имагтал "ангин аша туһа, аюулгүй" гэжэ мэтэ хараада абтан, гэм зэмэ тохогодог байгаа. Булалгаашадтай сэдхэл доторошые һаналаа нэгэдэгшэд хэһээлтэ үлэрдэг. Эдэ бүхы "хэрэгүүд" хүдөөдэ хамтын ажал төбөрүүлэгтэй холбоотой. Эдэ бүхы гэмтэ ябуулгануудай гүлөө тон түрүүн гүрэн, тэдэнэй удаа хамалганын сэхэ үлэрдэг харюусаха ёһотой.

Богони болзорго, дээрэһээ буулгагдан захиралтаар нодаргашуулай бүлэцүүдые холын таһархай нотагуудта зөөлгэхэ даабарига тоонууд багалагдадаг һэн. Республикын МВД-гэй архивта иимэ бүлэцүүдтэ ородог хүнүүдэй хэрэгүүд хадагалагдана гэбэл:

- 1929-33 онуудта Волго шадарһаа Буряадта сүлэлгэһэн нодарганууд, тэдэнэй бүлэцүүд—456 хэрэг;
- 1930-1939 онуудта нодаргашуу болгондон хэһээлдэгшэн БМАССР-эй эрхэтэд байһан нодаргашуулай бүлэцүүд—627 хэрэг;
- үндэһэ яһанай илгаагаар мурдэлгэдэ ороһон хүнүүдэй хэрэгүүд: литвагайхид—2647, немецүүд—2075, молдаван—1683, украин яһанай үндэһэтэн үлэртэн—574 хүн болоно. Аюулгүйе сахилгын федеральна яһанай Буряад Республикын үлэрдэг архивта РСФСР-эй Уголовно кодексын 58-ади статьягаар мурдэлгэдэ орогтодой 11 мянга гаран хэрэг хадагалагдадаг. Имагтал 1937 ондо болон 1938 оной 10 гаран дотор туршада республика дотор 7 мянга тухай хүн халалтада абтажа, 5 мянга тухайн эрхээ ханагдаа. Тэрэ үедэ 3200 хүн буудуулагдан, бусадны хэһээлтэн элдэб болзорнуудые абаа.
- Эзлэ үедэ Буряад орондо 13 гүрэнэй 569 шнион, интерсантиууд "олдоһон" байгаа. НКВД-гэй зургаанууд Эхэ орондоо урбанан 6267 хүнийе, сарата хэрэг үүдхэгшэдые, террористнуудые, революци-он эсэргүү агитаторнуудые "амруулдэг". Эгээл олон

бүлэгийн гэдэл, "нэлэнхи нарма монголшуудай революцида эсэргүү булалгаанай диверсионно лүйдхэлтэ эмхин" түлөөлэгшэд болоно. Энэ хэрэгээр 1938 оной февраль хүрэгээр 2026 хүн, тэрэ тоодо 1303 лама санаартан хуряагдан байна.

Мурдэлгэнүүдэй үедэ республикын зохёохы ажалта интеллигенци бодото дээрээ гүйсэдөөр хюдагдаа һэн. Тэрэ тоодо, элитэ томо дорното судалшад эрдэмтэд Жамцарано, Барадин, уран зохёолшод Дондубон, Дамбинов, Батоцыренов, Базаров, Дашинимаев болоно. 1938 ондо Дорнотын ажалшадтай университетэй профессор Э.Д. Ринчино саазалаган хосороо.

1938 оной ноябрин 1-дэ 1864 лама хуряагад, 968-нь эрхээ ханагдаа һэн. Урда тэһэн шажан болон нигэмэй элитэ томо ажал ябуулагша Агван Доржиев хиналтада абтаад, удаан болонгүй, түрмэ соо һаһа бараһан байна. Мурдэлгын үедэ "арадай дайсадай" хани нүхэр болохо 59 эхэнэр эрэгтэй нүхэдэйнгөө уйдхарга хубида хүртөө.

Гүрэн ба нигэм мурдэлгэһөө хожидогшодой үмэнэ хэмжээлэшгүй үритэй. Тэдэнэр манай энэрэл нигүүлэхэлээр, анхаралаар хүрээлэгдэхэ ёһотой.

Нигэмэй болон Политическэ мурдэлгэһөө хожидогшодой бүхэсоюзна эблэлтэ баалалтаар 1990 оной августын 13-да "20-50 онуудай политическэ мурдэлгэһөө хожидогшодой эрхэнүүдые һэргээхэ тухай" Зарлигта гар табигдаа һэн. Тэндэ нигэжэ хэлэгдэ: "Хамтын ажалда оролгын үедэ таряашадта, мүн 20-50 онуудта бусад бүхы эрхэтэдтэ эсэргүүгээр политическэ, социальна, шажанай болон бусад шалтагаануудаар бэс-лүүлэгдэһэн мурдэлгэ хюдалгые хуули буса гэжэ мэдэрхэ".

1991 оной октябрь соо "Политическэ мурдэлгэһөө хожидогшодые сагааруулжа тухай" Россин Федерациин Хуули баталагдаа һэн. УФСБ-гэй архивай жасаһаа доку-ментүүдээр баримталагдан ушарнуудта хуряамжалагдан зоорин үнэ сэн сагааруу-лагдан эрхэтэдтэ, тэдэнэй уг удамуудта түлэгдэжэ захалаа.

Мүнөөдэрэй байдлаар Буряад орон дотор мурдэлгэдэ ороһон 11 мянга гаран эрхэтэд сагааруулагдаа, политическэ мурдэлгэһөө хожидогшод гэжэ 2,5 мянга гаран хүнүүд мэдэрэгдэ. Үндэһэгүйгөөр мурдэлгэдэ ороһон республикын эрхэтэдэй эрхэнүүдые улам түргэнөөр һэргээхэ шухала. Юундэб гэхэдэ, олонинь мүнөө һаһа баранхай, дүтын түрэлхид үндэр һаһатай болонхой.

Нодарган болгодожо гэм-нэгдэһэн болон сүлэлгэдэ зарагдан хүнүүдые һэргээлгын гол бэрхэшээл гэдэл, тэрэ гү, али энэ хүндэ, бүхэли бүлэдэ политическэ шалтагаануудаар хэһээлтэ хэгдэһэн ушарые баримталан документүүд архивуудта үгы бшуу. Олон ушарта хэһээлтэ хэхэ тухай шийдхэбэринүүд бии аад, тэдэниие бэсүүлдэһэн тухай гэршэ баталамжа үгы. Республика соо 4,5 мянган иимэ хүнүүд бии.

Эсэстэнь хандаһан эрхэтэд эрхээ сагааруулжа гү, али

политическэ хэһээлтэһээ хожидогшод гэжэ тэдэниие мэдэрхэ талаар арсаһан харюу абадаг. Иймэ ушарнуудта сүүдэй гуримаар гэршэлэгшэдэй (тэдэниие мүнөө олохонь тон хүшэр гү, али бүри олохонь аргагүй байдаг) үнэмшэлгэнүүдээр хуули ёһото ушар баримтые тодорхойло баатай болодог. Жэшэнь, нодарган болгодогдо, нотагһаа республикын бусад районуудта, тэрэһээ гадууршые сүлэлгэһэн түрэлхидөө сагааруулжа тухай мэдүүлгэнүүдтэйгээр гурба мянга гаран эрхэтэд хүсэд үнгэрөөдүй һүүлшын хоёр жэлэй туршада республикын МВД-гэй мэдээсэлэй түбтэ хандаа. Эдэ мэдүүлгэнүүдээр 800-һаа тээ үлүүтэй эрхэтэд сагааруулагдаа, бусад хандагшадта хэһээлдэгшэн ушарынь үнэмшэлэгдөөгүй дээрэһээ сагааруулхыень арсаа. Тайбарилхада, дээрэ дурсагдагшадтай 2 мянга гаранинь гэршэлэгшэдэй үнэмшэлгэнүүдээр хуули ёһото ушарые баримталхын тула сүүдтэ хандаха баатай болоно. Хэһээлтэһээ хойшо 60 ба бүри дээшшые жэлэй үнгэрһэн хойно эдэ мэтые тодорхойлохонь хүнгэн бэшэ.

1994 ондо Россин Федерациин хуули ёһотой шэнэ ак-тиудай гараһан ушарһаа уламжалан, политическэ хэһээлтэһээ хожидогшодтой ябуулга хүдэлмэридэ бүри харюусалгатай шата эхилээ. Сэхэ хэһээлдэгшэн эрхэтэдэй эрхэнүүдые үргэдэхын хажуугаар политическэ хэһээлтэһээ хожидогшод гэжэ тогтомог гуримаар тодо-руулагдан тэдэнэй бүлэцүүдэй гэршүүдтэ хүнгэлэлтэнүүд хараалагдаа. Эдэ актиудтай зохицуулан, сагааруулагдан хүнүүдтэ, тэдэнэй уг удамуудта түрүүшын ээлжэһэнэй хуулар федеральна бюджетэй мүнгэнһөө абажа, хэһээлтэстэй даншамдуулан ушаруула-дан материална хохидол хүсэлдүүлэгдэдэг гү, али ху-риямжалагдан зоорин үнэ сэн хүсэлдүүлэгдэдэг байха юм.

Тэрэһээ гадуур "Сэрэгэй плендэ байгшадтай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэдайнай үедэ, мүн дайнай хойто жэлүүдтэ сүлэлгэдэ байһан граждан хүнүүдэй—Россин эрхэтэдэй хуулига эрхэнүүдые һэргээн бусааха тухай" Россин Федерациин Президентын Зарлигаар нэрэнүүдыень сагааруулжа талаар хүдэлмэри улам эхэ болоо.

Хүн зоние социальна талаар хамгаалгын зургаануудта, политическэ хардалга гүрдэлгэдэ орогшодой һайн нэрые бусааха, эрхэнүүдые тодорүүлжа талаар районно комиссинуудта эхэ хүдэлмэри даалагданхай. Тиэхэдэ районуудай социальна талаар хамгаалгын зургаануудай олон хүдэлмэрилэгшэдтэй байхада, зэргэлэн ажалладаг районно комиссинууд ямаршые түлбэригүйгөөр ажалаа ябуулжа баатай болодог. Иймэ дутагдалнуудһаа уламжалан, урдань хуули бусаар хардалга ороһон хүнүүд республикын засагай зургаануудта гомдолнуудые эльгээжэ байдаг. Гэбэшые хардалга орогшодтой хүдэлмэри ябуулдаг хүнүүд тэдэнэй гуйлта ба гомдолнуудта зохиц харюу үгэхэ, хуули тухай элдэб хүнгэлэлтэнүүдыень олгохо талаар гү, али бусад

туһаламжа үзүүлхэ ёһотой.

Энэ хүдэлмэри олон жэлүүдтэ саашадаа үргэлжэлүүлэгдэхэ ёһотой, юундэб гэхэдэ, манай республикада политическэ хардалга, гүрдэлгэдэ ороһон 50 мянган гаран хүн тоологдоно гэжэ тухайлабди. Гэхэ зуура байгша оной октябрин 1-нэй байдлаар бүхыдөө 3 мянган шахуу хүн социальна хамгаалгын зургаануудай тоо бүридхэлдэ байдаг юм.

Гадна "Политическэ хар-далгада орогшодые сагааруул-жа тухай" Россин Федерациин Хуулида хубилалтанууд ба нэмэлтэнүүдые оруулжа тухай" федеральна хуули 1995 оной октябрин 11-дэ Гүрэнэй Дүүмэ баталан абаһан байна. Тус хуулин ёһоор эхэ, эсэгэнэртэйгээ хамта эрхээ халалгын газарта, сүлэлгэдэ, тусхай тиимэрхүү һуурин, тосхонуудта байһан үхибүүд сагааруулагдгашадтай тоодо орохо байна. Энэһээ уламжалан, мүнөө олон хүнүүд хүнгэлэлтэнүүдтэ хүртэхэ тухай ябуулгануудые хэнэ.

Эрхэтэдэй бэшэһэн гом-долнууд, хандагша бэшэгүүдтэй комиссинуудай ябуулдаг хүдэлмэри ороо, хүшэр гээд мэдэрхэ ёһотойбди. Комиссин гэршүүд хардалга гүрдэлгын, хамалгын архивуудай мате-риалуудые наринаар хаража үзэхэ, тэдэнэй бодото эрхэнүүдые тодорхойлохо ёһотой болоно ха юм.

Түрэн тухай гэршэлэггүй, эхэ, эсэгэнэртэйгээ түрэн, һаһа бараһан тухай үнэмшэлгэнүүдгүй, һургуу-ли сударгүй хүнүүдэй хандагдануудта комиссин гэршүүдэй зүб харюу үгэхэнь бэлэн бэшэ.

Һүүлэй үедэ 1000 гаран хүн хандаһан байна. Хягтын, Бэшүүрэй, Кабанскын, Тар-багатайн районуудай коми-ссинуудта илангаяа олон мэдүүлгэнүүд ороо.

Районно комиссинуудай бүхы хүдэлмэри тэдэнэй харюусалгата секретарьнуудһаа дулдыдадаг юм гээд онсолоё. Хягтын районной өөһдын хүтэлбэрин захиргаанай юрисконсульт Николай Пет-рович Кутневский тиимэ хүнүүдэй тоодо оролоно. Тэрэ хүнүүдэй хандагдануудта анхаралтайгаар хандадаг, мэргэжэл эхэтэй дүйдүршэлтэй болоһон хадаа урдань политическэ хамалганда ороһон хүнүүдэй түрэлхидтэ туһалха талаар эхэ хүдэлмэри ябуула.

Республикаһаа гаража олоһон аад, эхэ эсэгынгээ сагааруулагдан ушараар түлбэриэрхэхэ, хүнгэлэлтэнүүдтэ хүртэхэ гэхэ мэтэ олон асуудалнуудые хүнүүд табигай байна бшуу. Тэдэ хүнүүдтэ тодо харюу үгэхын тула архивай материалнуудые бэдэрхэ, тэдэнэй эхэ, эсэгэнэрые мэдэхэ хүнүүдтэй хөөрэлдэжэ, гол шухала баримтануудые олохо, хамалганда орогшодой зоери булян абтадаг байгаа гү гэдэн асуудалаар хэрэгтэй материалнуудыень сүүдтэ эльгээжэ—эдэ болон бусад халартай гэхээр хүдэлмэри Николай Кутневский угаа оролдосотойгөөр ябуулдаг юм.

Бэшэг бэшэһэн хүнүүдтэ харюу үгэхэдэ, юундэ, ямар шалтагаанаар тэдэнэй эрилтэ дэмжэгдэбэгүйб гэжэ тодорхойгоор, дэлгэрэнгыгээр, хүндэмүүшэ ёһоор тэрэ бэшэдэг.

Хягтын районной комиссида ороһон бүхы бэшэгүүд удаан саг соо тоолоһондэ дарагдажа байдаггүй: харюу бэшэхэ документүүдэй бэлэн боломсоор, комиссин харюусалгата секретарь бэшэ-гүүдые эльгээдэг. Тэрэһээ Кабанскын районной коми-ссин харюусалгата секретарь Людмила Анатольевна Вол-кова энэ хүшэрхэн ажалдаа харюусалгатайгаар хандадаг болоһон үнинэй.

1996 оной октябрин 1-нэй байдлаар үнгэрэгшэ хугасаа соо политическэ хардалгада ороһон хүнүүдэй зоери гүрэнэй мэдэлдэ орууланхай түлөө 300 хүндэ салын хүлһэнэй доодын хэмжээнэй 100 дахин эхэ болгодоһон мүнгэн зоери түлэгдөө.

Байгша оной юһэн һарын туршада политическэ хардалгада орожо хожидогшод хүнүүдэй 157 үри хүүгэд бүхы дээрээ 1 миллиард 26 миллион түхэри мүнгэ абаһан байна.

Хардалга гүрдэлгэдэ ороһон хүнүүдэй бэрын элүүрые бусаажа, зоболон ба хүн зоний үзэн ядаха муу муухай хэрэгүүдые хэншые, ямаршые аргаар һанаан бодолһоо мартуулан гаргажа шадахагүй бэшэ аал. Харин мүнөө бидэнэр тэдэ хүнүүдэй зоболонто байдалые ухаандаа дүтөөр ойгожо, багашые һаань материална туһаламжа үзүүлхэ зорилго бэсүүлдэгбди.

Гэхэтэй хамта "Политическэ хардалгада орогшодые сагааруулжа тухай" Хуули гүйсэдхэлэгтэй холбоотой асуудалнууд үшоомые олон байһаар. Республикын социально-экономическа хүшэр хүндэ байдалһаа уламжалан, хардалга гүрдэлгэдэ ороһон хүнүүдтэ туһалха бүхы харюусалгые даажа абаха аргагүй болодоно.

Республика доторнай по-литическэ хардалгада ороһон хүнүүдэй тоо мүнөө болотор гүйсэдөөр элирүүлэгдэгүй байһан тула хуулин ёһоор хараалагдан хүнгэлэлтэнүүдые уридшалан хараалха аргагүй байлабди. Сагааруулагдан хүнүүдтэ медицинскэ түлбэ-ригүй туһаламжа үзүүлхэ хүнгэлэлтэнүүд олгодохо аргагүй болоно. Юундэб гэхэдэ, эмнэлгын эмхи зургаанууд экономика хүшэр байдалда байна бшуу.

Коммунально-ажалуудалай, элшэ хүсөөр хангалгые 50 процент хүнгэлэлтэстэй байха тухай хуули мүн лэ хүсэд дүүргэгдэнгүй.

Байрын гэрнүүдээр тэдэниие хангаха эрилтэ мүн лэ тиимэ байдалтай. Мүнөө дээрээ 100 гаран хүн гэр байраа найжаруулжа списогтэ оруулагданхай.

Промышленна болон эдэе хоолой эд бараагаар тэдэниие хангаха асуудал гүйсэдөөр бэсүүлдэгдэнгүй.

Эдэ болон бусад асуу-далнуудые бидэнэр хамтын хүсөөр шийдхэхэ ёһотойбди.

Л. НИМАЕВА, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлгшын орлогшо, политическэ хардалгада хожидогшодой эрхэнүүдые һэргээн бусааха талаар саг үргэлжын комиссин түрүүлгшэ.

"БУРЯАД ҮНЭН" газетын 75 жэлэй ойтой дашарамдуулан, гэдэргээ эрьежэ, урдань гараһан хуудануудаа иража хараха гэхэн редакциян хүсэлһын ойлгосотой. Газетын энэ хугасаагүй түүхы угаар намтарлаанһыггүй хаа, гараһан замаа бага зэргэ хараха, ямар шоуртай, шарайтай, үүргэтэй газетэ һэн хаб, ямар хүнүүд хүдэлһэн бэ гэхэ мэтэнүүдээр һонирхоо хаа, боломжотой ханш.

1930-1940 онуудай газет-нүүдые иража даабари намда тудалдаа. Хорёод оной эсэстэ "Буряад-Монголой үнэн" газетэ 7 хоногтоо нэгэ удаа, заримандаа хоёр удаа гарадаг байһан, 1932 онһоо үдэр бүрийн газетэ болоһон юм. Энэ үедэ шэнэ лата үзэгтэ оржо байһан үе - хуушан монголоор, лата үзэгөөр холёод гаража байгаа.

Эдэ жэлүүдтэ Санжи Ширабон редактораар, орлогшоорнь Д. Цэдэнэй ажаллаһан, 1934 онһоо харюусалгата редакторынь Гомбо Бельгаев, орлогшонь Базар Ванчиков хүдэлһэн байна. Мүн номер гаргаһан хүнүүдэй нэрэ табигдаатай байха юм. "Номер выпустил Ц. Цыбиков, коррективорвал Жамсарано, верстал Г. Аюшиев", хожомын Ц. Батуев, шюо һүүлдэнь Н. Цыбеннов гэхэн нэрэнүүдые уншанабди. Бултадаа эдэнэр редакцияда ажаллаһан хүнүүд байгаа ёһотой.

Намдаг Цыбенновиче булта мэдэнэбди. Редакциян харюусалгата секретаряар үнндоо Цэдэн Цыбиков хүдэлһэн гэдэг. Зарим номернуудта хэһэгын 2600 гээд тэмдэгтэй.

Нэрлэгдэгшэ арбан жэл хадаа хэмгүй хүлгөөтэй, хүлхөөтэй, үндэһэн хубилалтын саг - ондоогоор хэлэхэдэ, Октябрийн хубисхалай үргэлжэлэлэй хара тэмсэлэй саг байһан гэжэ бүгэдэндэ **ЗУЛ** Ишодарган баяшуулые усадхаһанай үндэһоор хамтын ажал байгуулхын түлөө, хаанга Россин гээгдэнги заха хизаарай нотагуудта промышленна предприятинуудые бодохоожо, иимэ газарай арад зоной байдалые бүхы талаһаань оодэнь татахын түлөө тэмсэл эхилһэн юм. Энэ үедэ, саананһынъе жэлүүдтэ хүгжэлтэ, дэбжэлтын далайса, шүрээбэй эршын улам шанһадаһан үе бэлэй.

Партийн гэгшүүдые, кандидатнуудые шаагажа сээрлэхын түлөө шанга тэмсэл үргэлжэлөө һэн бээ. Нэгэдэхи табан жэлэй түсэб дүүргэхын, үзэг бэшэг мэдэхэгүй ябадад усадхаһын, хоёрдох табан жэлэй түсэб болзорһоонь урид дүүргэхын түлөө тэмсэл үргэлжэлжэ байгаа. "Түрөв вагон түр-нор гэбэ, түрэл нотагаһаа холодуулба" гэжэ дууалдаад, хорёод онуудай эсэсээр, тушаад онуудһаа эхилжэ, харша этгээдүүдые сүлжэ, түрмэдэ хаажэ байһан 1937 он - хамалган хаалганай түргэдэһэн саг эхилэлэй.

Эдэ бүхы хэмжээнүүдые бэелүүлһэнэй һүүдэ энэ арбан жэлэй эсэстэ манай орондо социализмын үндэһэ һуури гол түлэб байгуулагдаба гэхэн тобиһолоо хэгдэһэн. Иимэ болоһонһоо хойшо "Буряад-Монголой үнэн" газетэ Буряад орондо болоһон бүхы талын хубилалтануудые, онсолгодо, тэрэл үе сагай арад зоной байдалые бэшэдэг, харууддаг, магтадаг, дууладаг байһаниинь эли. Энэ хугасаае гансал хара шэрээр будажа болохогүй байна, юүцэб гэхэдэ, гээгдэнги байдал һуудалтай, үзэг бэшэг мэдэхэгүй арад зон, тэрэ тоодо буряадуудһыне шэнэ байдалда оржо эхилһэн, үзэг бэшэгтэ һураһан ха юм. Буряад-монголшууд тала дайда байнал гэжэ табан хушуу малаа үсхэбэрилөөд, багахан газар шуугаһан бэсэрээ хартаабха, хара тарья тэрээн руугаа пнихаад, мүртэй ургасашые абадаггүй, тиймэ үржэлтэй газарһыггүй байһан. Шадалтайхан айлууд хүүгэдэ

ород хургуулинуудта бага зэргэ хургадаг, үгыһые хаа дасануудта монгол, түбэд хэлэндэ хургадаг, юрэнхы зон үзэг бэшэг мэдэхэгүй - зүүн буряадууд иимэ байдалтай шэнэ сагга ороһон зон бэшэ хаалди. Газетын хууданһаа нэгэ жэшээ:

УЯЛГАЛНАБ

(1933 оной мартын 8-най газетэ)
"Буряадин гигант" ба "Буряад-Монголой үнэн" газетин редакциянуудта
Бүхыдэлхэй бүсэгүүдүүдын мартын 8-най ехэ үдэрөөр дашарамдуулан Буряадин гигантын барилгада бэсэ габшагайда тоолохын хамта бэсэдэ уялга абахамни: 1933 оной барилгын эсэс болотор

"Буряад үнэнэй" 75 жэлэй ойдо

ТЭМСЭЛЭЙ ЖЭЛНҮҮД

хүдэлмэрилхын хажуугаар буряад-монголын шэнэ лата үзэг дээрэ ном мэдэхэгүйгөө дары усадхахаар уялгалнаб.

Могшооноовын модошо дарханы бригадын габшагай бүсэгүй Гүнсэн БАЗАРЫН.
Буряад-монголшуудай эрдэм номдо, соёл болбосоролдо һураха, юрэнхыдоо энэ һалбарие хүгжөөхэ талада "Буряад-Монголой үнэнэй" үүргэ ехэ байһан гэжэ хэблэгдэһэн зүйлнүүдын батална. Гуурһашадай, зохёолшоодой гуламтаны болоһон гэжэ үшөө дээрэһын нэмсэ. Гансахан буряад газетынгээ бэсэ бэсэхэ таладань эдэнэр ехэ үүргэ дүүргэһэн гэжэ нүгөө талаһаань тэмдэглэхэ ёһотойбди. Тэдэ жэлүүдтэ олон зохёолшоод редакцияда ажаллажа байһан гэжэ газетын хууданууд дээррһээ харагдана.

1933 оной июлиин 10-да Буряад-Монголой автономито республикын тогтоһоор 10 жэлые тэмдэглэһэн байгаа. Тэрэ сагтаа таарама тэнгэридэ хүрэмэ томо гаршагууд газетын бүхы хуудануудые эзэлдэг байба: "үргэлжэдөө иалтын арбан жэл, ламын хэнгэрэг, баатарын домогоос - социалис ияалтада" гэхэ зэргэнүүд. Эндэ хэдэн тоонуудые дурдая.

Түрүүшын 5 жэлэй эсэстэ 69030 үрхэтэ айл (66 проц.) хамтараа. 1929 ондо 200 коммуна тогтоһон, хамтадаа 88879 толгой мал, тэрэ тоодо эбэртэ мал 33018 толгой, хони-ямаан 42708 толгой, адуун 3035 толгой хамталагдаад байба. 1932 ондо республика дотор бүхы малай 75 процентын хамталагдаа.

Эдэ жэлүүдтэ наровозовагон заһабарилгын завод, мяханай комбинат, шэлэй заводой һуури табигдажа эхилбэ. Ингэжэ эдэ барилгануудта хүдоо нотагуудһаа хүдэлмэришэдые асарха хэмжээнүүд абтаһан юм. Республикын засаг аймаг бүхэндэ: Хяагтаһаа - 500, Сэлэнгэһэ - 1200, Алайр, Боохонһоо - 500-500, Агаһаа - 300 хүниие элгээхэ даабари үгтэһэн юм. Мүн түбэй газарһаа хүдэлмэришэд ерэжэ эхилэе һааб даа.

Алайрай аймагай "Улаан-Готол" коммунаһаа 50 хүн, Эхирэд-Булгадай аймагһаа - 112, Кабанскын - 45, Агын - 15, Сэлэнгын - 40 хүн шэлэй заводой барилгада элгээгдэбэ. Ингээд элгээгдээрэй магнад ехэ барилгануудта ажаллажа эхилбэ, габшагай-ударнигаар хүдэлхын түлөө мүрысөөн дэлгэрбэ. Түрүүшын ударнигууд тодоржо эхилбэ. Тэдэнэрэй үгые **Ж. Балданжабон** бэшэһэн байна. Һайндэрэй номерһоо уран зохёолшо **Дольён Мадасоной** нүхэдтөө зорюулан шог мүрнүүдһээ дурдая.

ШОГ-ЛОГ

(Авторай тэрэ үеын найруулга зандань үлөөгдэбэ)
Солбоң Туяада

Огторго дээрэһээ шагаана Солбон одонһоо харахадаа, Онго-заяаги алдангүйгөөр Солбоор олон унагаанаш. **Ж. Балданжабондо** Хубисхалын пионер хубүүдтэ Эрдэм захяа үгэхэдөө: "Хурса залуу шүдөөрөө Эрдэмийн шулуу мэрэе-аа". - Гэжэ даабари үгэбэш **Ганса өөрөөн мэдээрэй. Гэлэн Дарма Насовта Лапхагар Насов Ламанараа бэшэжэ, Турьяха-ханяаха Туха үгэй.**

хүн хуралда хабаадаа. Республикын хүтэлбэрилэгшэд Ербанов, Доржиев, Зүүн Сибириин хизаарай можын комитэдэй 2-дохи дарга Козлов, Дампилоп, Скориков "Б-М. правдын" редактор Никифоров, Лубсанов, Леонов, Верхоудбов, Догдомэ, Бельгаев, Ванчиков, Иванов (ПВЗ-гэй начальник) - болон бусад хуралай хүдэлмэридэ хабаадаа.

1934 оной мартын 28-да совет уран зохёолшоодой 1 дугаар хурал нээгдэһэн юм. Бүхэ холбооний уран зохёолшоодой бригада-түлөөлэгшэд хуралда хабаадаа. Эмхидхэлэй комитэдэй түрүүлэгшэ С. Ширабон элидхэл хэһэн байна.

Тэрэ сагта зохёолшоодой гуламта гол түлэб бүридэнтэһэн, тэдэнэй нэрэнүүдые дурдалтай.

малай дүрэ зураха, модоор дархалхадаа ехэ бэрхэ байһан. Бүгэдэндэ найшаагдадаг бололой.

Хэндин адагай байдалые шэнжэлжэ ябаһан Серебренниковтэй ушаржа, ном заалгаһан, зурагынь хараһан, зохидшоһон юм. Гамов баяһаа халажа, Сэрэнжаб Черновскийн шулуу нүүрһэнэй шахтын хара хүдэлмэришэн боложо хүдэлбэ. Мүйлын заводтошые ажаллаа. Хаанашые ябахадаа, зураг зурадаг, дархалдаг байба. 1920-1921 онһоо Сампилов уран зурааша боложо хүсэд бүрилдэһэн хүн. "Монголын партизанууд", "Талын дуран", "Ангуучан", "Алаг морин" гэхэ зэргын бүтээнүүд бии болоһон юм. Буряад-Монголын уран зураашын нэрые олгоһон байна.

1936 ондо Буряад-Монголын республикын ажалшадай делегаци парти, гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэдтэй уулзажа, ажалынгаа амжалта элидхэһэн, олон хүнүүд брден, хайрада хүртэжэ бусанан бэлэй. Иимэ баяр баясхаланай, магтаал мэгзэмэй хүсэд замхаагүйдэ энэ делегациин гэгшүүдэй нилээд олоһиинь 1937 оной хамалганда ошобо. Республикын хүтэлбэрилэгшэд, тэрэ тоодо газетын редактор Базар Ванчиков, бэшэ хүдэлмэришэд **Ж. Жамцарано, Р. Цыдено** гэгшэд эдэнэрэй тоодо ороһон юм. Манай түүхэдэхи энэ хүрөөтэ хатуу үе сагые дурданһыггүй гараа һаа гэхэдэ, тэрэ үеын газетын хууданууд "харша", "хорого", "националис", "пан..." гэхэ мэтын үгэнүүдээр дүүрэхэнхэй байна.

Мүн энэ хугасаа соо ород үзэгтэ оролгон - хэлэ бэшэгтэмнай ехэ удхатай үйлэ хэрэг болоһон, энэнтэй хамта литературын буряад хэлэн болгожо, ярианай хори хэлэн абтаһан - иимэ байгаа. Саг хатуу. Жэлхэни буряад үгэнүүд эдэ жэлүүдтэ "панмонголшудтай", ламанартай сугтаа "түрмэдэ хаагдаһанан" - хоригдоһон бэлэй. Ингэжэ "ангийн дайсады" усадхаалын үедэ буряад хэлэн ехэ хохидоодо ороһон, жэлхэни баялгынь хазарлагданги удаан сагта байһан гэхэл ёһотойбди.

Он жэлүүдэй ошохоодо байн байн тооригдэһэн гэгэнүүд бусажа эхилэлэй. Шэнэ үзэг бэшэг дэлгэрүүлхын тулада редакци тайлбарил заабари гаргадаг байһан. "Буряад-монгол хэлэнэй бэшэгтэй дуриин ба пунктуациин тобшо справочник" гэхэн хуудандаа дэлгэрэнги заабари туһаламжа үгэһэн байна.

Газетэ бүхэн ямаршые үзэл суртал баримталадаг байг хамаагүй, хэблэлэй уншагшадта ямараар утгаданаб, уншастай, абастай гү гэжэ хүдэлмэришэдэнь һонирходог, ханаагаа зободог, юрэдөө, энэ асуудал редакциин хидай үдэрэй ханаан, хүниин зүүдэн болодог юм байха. Ондоогоор хэлэхэдэ, хэблэлэй гол зэбсэг - хэлсээ ямараар хэрэглэнэбиди, гуурһашадай эрэ мэргэн оншо шадабарийн шалгалта эндэл харагдаха ёһотой бээ. Энээн тухайда аяар 1934 ондо "Тоёонной" авторай хэлэһэн бодомжонууд ханаанда ороно. Уншагшадта мэдэнгүйбди гэжэ Дамба Дашинимаев тийхэдэ хэлэе һэн, тэдэ бидэ мүнөө уншагшадтаа хэр мэдэнэбиди. Бэшэдэг хүн бүхэн ямар сондо зориюулжа бэшэнэбиди гэжэ бодохо ёһотой бэшэ гү?

Газетын удха найжаруула, һонирхолтой болгохо, газза талыеньшые үзэмжэтэй (гоёоходошые надаг юм), нодэндэ урин болгохо арга боломжонууд хизааргүй бии юм даа. Түрэлхы хэлэнэй гуламта байха, тэрэнээ хамгаала, дэлгэрүүлхэ, хүгжөөхэ - иимэ ехэ харюусалгатай зорилго мүнөөнэй эрхэ байдал "Буряад үнэн" газетын хүдэлмэришэдтэй үмэнэ табигал байна.

Д. ЖУГДУРОВА.

В. С. Лосолындэ Толгой нилүүлнэш **Тонгойн нуужа,** Шүүбэри үгэйгээр **Шүлэг бэшэнэш.** **У. Болдонова** Хубшын һайхан хуһан **Хүхэ торгон хубсаһатай,** Хөөрхэн шүлэгшэ

Болдоонии **Хуһан ганса шүлэгтэй.** **Ш. Нимбуугингэ** **Шираб Нимбуугинн** **Шэбэнн һабанн** **Горхонн захата** **Гозойн нуужа,** **Дугаринн Дуаминги** **Дуулан бэшэбэ.**

"Буряад-Монголой үнэн" сонинийги сайжаруула тухай хөөрэдөө 1934 оной февраль һараһаа эхилһэн байна. Нүхэр **Дашиниминдэ** үгэ үгтэбэ.

УНШАГШАД ТУХАЙ

Манай "Буряад-Монголын үнэн" болбол ехэнхидэ латиин бэшэгтэ сая суража байсан олон түмэн хүдэлмэришэн, колхознигуудай тон доодо шатын эдэрхитэн олонии сургуулийн уншадаг сонин байгаа, мүнөөш тэрэл сондаа байна гэжэ санаһанам. Манай республикын аймаг, районии эдэрхитэд ехэнхидэ сонинийги орос хэлэн дээрэ уншадаг гээшэ. Ингээд байхадаа манай газетэ болбол уншагшадта сайнаар танижа, хэлэ найруулгын талаар уншагшадынгаа эрдэм болбосоролын зэргые харалсаха ёсотой. Мииин бодохоодо, манай газетэ хадаа мүнөө сагта оорынгоо уншагшадые тиймэ сайнаар бодолсодог гэжэ яабан болохогүй. Ушар иимын тула уншагшадта мэдэжэ, танижа тэдэндэ ойртохо хэрэг болбол манай тон түрүүшын зорилго мүн".

"Далайн хойто бэсын" зонии дунда сонинии тарааха уужам харгы байна гээшэ, тэдэ иимэ ажал хийгдэнэгүй гэжэ Дамба Дашинимийн саанань хэлэһэн байна. Хэлэн тухайда тогтохоодо, сонин бэшэгын ульгым хэлэн боложо шадаагүй, ехэнхидэ "оршуулгын" тон модохир, хэлэхэ гэхэн юумээ дүүрэн хэлэжэ шадахагүй иимэшүү шэнжэтэй байна гэжэ уран зохёолшоод ажаглаба.

Тэрэл онойнгоо мартын 18 болотор сонинийги сайжаруула тухай олон хүнүүдтэ: Х. Намсарайнда, Ж. Балданжабондо, Ц. Номтоевто, Б. Ванчиковта, Бумбеевтэ үгэ үгэжэ, ханамжа дурадхалнуудынь хэлүүлһэн байгаа. Тийгэжэ 1934 оной мартын 18-да хүдэлмэришэн, хүдоо бэшэгшэдтэй б-дахы хурал дээрэ газетэнүүдые, тэрэ тоодо буряад сониние уран хурса, довтолхы хүсэтэй, шэнжэтэй болгохо тухайда ехэ хооролдоон болоһон байна. Республикын, аймаг, районуудай хэблэлэй хүдэлмэришэд хамтадаа 150

Ц. Дон, Д. Мадасон, Х. Намсараев, А. Шадаев, Д. Хилтухинов, А. Чернинов, Ицкович, Ж. Балданжабон, Б. Базарон, Ц. Номтоев гээд бусад болоно. Ингэжэ Буряадай уран зохёолшоодой нэгэдэл тогтоһон юм. Ахамад нүхэдэйнгоо ара тэлһээ шангаар амижа орогшод олон боложо байба. Тэдэнэрэй нэгэн эдир наһанһаа шахуу гуурһаа шангаар барилһан Цэдэн (хонгор залуугайн нэрэ Николай) Галсановай шүлэгүүд, зориюлга-баллада, бэшэ зохёолнуудын "түрэл буряад ороноо дуулахаяал түрөөб" гэхэн анханайн хүсэл зоригтой бэсэлэ, бэлиг талаантын дэлгэрэл боложо байгаа гэжэ тэдэ онуудай газетын хууданууд харуула. Олон хүн, тэрэ тоодо хургуулийн шабинарай түршаланууд газетын хуудануудта гарадаг байһаниинь найшаалтай. Эдэ зохёолнуудай удха, уянга шэнэ байдалые, парти, гүрэнэй дарганарые магтан дуулаһаниинь ойлгосотой бээ.

Эдэ жэлүүдтэ хургуулинуудые нээхэ, хургуулийн шаһанай үхибүүдые бултынь хургуулида оруулха хэмжээнүүдэй бэелүүлэгдэхэтэй хамта хотоний (томошуулые хургадаг) хургуулинууд нээгдэдэг - иимэ ёһото соёлой довтолгын эрхилэгдэһэн саг бэлэй. Удаань уялгата долоон жэлэй һуралсалай хуули бэелүүлэгдэжэ эхилһэн юм.

Газетын хуудануудые ирахада, уран зурааша Цыренжаб Сампиловай бирын ажал харагдана. Үйлэбэрийн түрүүнүүлэй, нүхэд зохёолшоодой дүрэ зурагууд газетын хуудан шэмэглэнэ. 1935 оной зун уран зураашын зуралгын ажалай 15 жэлэй оёе тэмдэглэһэн болоһон юм. Энэнтэйнь дашарамдуулан, Буряад-Монголой уран зохёолшоодой эблэлэй правленийн гэгшүүд: Дампилоп, Занданин, Солбонийн Туяа, Х. Намсарайн, Дашинимийн, Дондобин гэгшэд молор уужам талын ишагуудай автор Цыренжаб Сампиловай уран бири барилһанһаань хойно 15 жэлэйнь ойгоор халуунаар амаршаһан байна.

УРАН ЗУРААШЫН НАМТАРЬАА

(1935 оной июниин 24-най газетэ)

"Яаблан шэлэдэ бүхэли наһараан гүрөөд агнажа, ами хоолоо тэжээжэ ябаһан Осор апуушанайда 1883 ондо нэгэ хүбүүн түрээжэй. Осоройхи үри хүүгэдээр олон айлайхи байһан тула хүрнэ Сампилайхи тэрэ хүбүүтэн, эрижэ хүбүүтэлһэн юм. Тэрэ хүбүүндэ Сэрэнжаб гэжэ нэрэ үгэжэй. Сампил эсэгэнь ноцтын улаашан, баяшуудай зараса ябаһан, эхэн, Гамов баянай үнэцлэн байһан. Бага наһанһаа хаража ябаһан

Набтар уула модотой,
Налгай хүн ухаатай.

Онйһон үгэ.

БИ ТҮРЭЛ тоонто
Ульдэргэ нотагһаа
орёод модоной зайтай
Эгэтын-Адагта байдаг тула,
иншээ ходошые ошожо
ингаагүй хаа, хаа яахан
нутаг нутага эрьсэжэл байдаг
Тиихэдээ Ульдэргэ
схоной тэг дунда оршодог
хэдээ нээлгээтэй байгаа
вань, ороод гараха гэжэ
тододогби. Юуб гэхэдэ, энэ
текэ эм домоор урданыше
үөөшье ехэ баян, хоморой
үүдье эндэһээл оложо
олохош. Үбэл хаань,
лекэнь уни бугарма дулаан,
н хаань, аятай һэрюухэн,
мэн бүгэдэнь оорынгоо
ури байрада, зосоонь
одоо ариг сэбэр байдаг.
эгэ үгөөр хэлэхэдэ,
шэньшье бэнэ хаа, аптекодэ
ошо, хэрэгтэйгээ абаад,
аптекуе даагша Дулма
Будожалповнагай юрэ
арилсаад гарахадаа, энэ
эзэрһээ ямар нэгэн элшэ
гүсэбаһандал болохош.

Унихэнэйл энэ залуухан
бэри тухай "Буряад
үзэһэйнгөө" уншагшадта
дуулаһайб, хоёрһэйб гэжэ
заадаг һэм. Тэрэнэ мүнөө
бөөлүүхэ гэжэ бодоб.

Дулма Будожалповна
Цыренова Хорин аймагай
"Улаан-Одон" нотагта 1960
ондо үнэр баян бүлын
дүрбэдэхи үри боложо
үрэнэн намтартай. Дулмын
тойноһоо үшоо зургаан
дүүнэр һубарин гаража,
эжыгээ Эхэ-Герой болгоһон
байла.

Нотагайнгаа эхин
бургуули дүүрэгдэ, Дулма
басаган олонхүүдтэй бүлын
үри бэе һэн тула, Хэжэнгын
интернат хургуулида орожо
бураад, тэрэнэ 1978 ондо
эрхимээр түгэсхөө.

Хэжэнгын интернат
хургуулида һураһан
жэлүүдээ ехэ урин
дулаахаанар дурдахадань,
заалаһан багшанараа
тодоодо хүндэлжэ ябадагынь
эли мэдэхээр байгаа һэн.

Батув Чойбалсан
Ашидонкович
физкультурын багша,
массайн хүтэлбэрилгшэ
байһан Дулма басаганай
эрэдүйн ажабайдалда
тэргэтэй болохо нилээд
илохон хургаал
заабаринуудые хэлэжэ,
агуулжа үгэдэг, өөрөөшье
бабинартаа үльгэр жэшээ
аруулжа ябадаг һэн ха.

Хандама Мункуевна
амьянэ багшын буряад
үзэһэй тон өөрсэ һонин
шээлнүүдые, багшынгаа
үн налгай абари зангые,
эһэн юумэндээ ханалгатай,
мьяастайень, хэлэһэн үгэ
эһэн хэрэг хоёройн
басотой, бэлгтэйень мүнөө
тэргөөр үндэрөөр сэгнэжэ,
үндэлжэ, замай залуур,
анай хургаал болгожо
бадагби гэжэ Дулмын
өөрэхэдэ, эдэ зааһан
шанартань атаархаха
амни хүрөө бэлэй.

Хургаа-долоой жэл соо
үрэл боложо үрдинэн
эжэнгынгээ интернат
хургуулиһаа гаража, Дулма
заан-Удын медицинскэ
чилицы
фармацевтическэ таһагай
тан боложо ороһон байна.
Хэшээл, лекци, стиленди,
лабораторно хүдэлмэри,
практика, зачэт, сессн гэхэ

мэтын үйлэ хэрэгүүдхээ бүхы
оюутадай ээрсэг шэнги
эрбелдэжэл байдаг туха
сүлөөгүй ажабайдал ха юм.

Хорёод наһа хүрөөгүй
холшор залуу басаганда
оюутан ябаһан хоёр жэлын
нүдэсабшаха зуура гэдэгтэл,
ехэ түргөөр үнгэршэлэй.

Иигэжэ 1980 ондо
фармацевт мэргэжэлтэй,
эдир залуухан Дулма басаган
үлзы һайхан Ульдэргэ
нотагай аптекодэ хүдэлхөөр
эльгээгдээ һэн.

*«Манай үеын хүн»
гэхэн конкурсно ерэнэн очерк*

АЛТАН СУБАРГА БОДХООНОБ!..

ЭНЭ НАЙХАН дэлгэр
нотагта Дулма
түрүүшынгээ инаг дурые
золгохо хубитай байгаа.
Түрүүшынхиеэ танилсалга,
угталган, үдэшэлэн, һарын
толондоогуур сэнгэлгэ, сээг
мэтээр мүүндэлһэн инаг
дуранай түрүүшын алхамууд
- хуу байгаа даа.

"Үргэн таладаа үүрэй
толоние угтахда һайн, эдир
залуудаа инаг дураа
золгоходо һайн", - гэхэн
үгэнүүд одоол Дулма
басаганда сэхэ хабаатай.

Дулма хүүхэнэй эльгэ
зурхые хайлуулжа, энхэрэл
дурыйнь булажа шадаһан
хүбүүмнай хэн байгаа гэшэб
гэжэ һонирхоё. Ульдэргэ
нотагай ажалша бэрхэ,
бүхэриг шамбай хүбүүдэй
нэгэн Даша-Дэлэг Цыренов
һэн.

1981 оной парата
үдэрнүүдэй нэгэндэ Даша-
Дэлэг Дулма хоёр аха дүүгээ,
түрэл гаралаа, үетэн нүхэдөө
суглуулжа, түрэ наада
найруулжа, хуби заяагаа хэгэ
мүнхэдөө холбоһон түүхэтэй.

Юргэмсын жама ёһоор,
хойто жэлын Баяр гэжэ
нэрэтэйхэн хүбүүн үри
мүндэлжэ, эхэ эсэгэе,
нагасанар, абганараа
баярлуулаа бэлэй.

"Гэнэ гэтэжэ, тодхор
тодожо, оһолотожо байдаг"
- гэжэ буряад зон хэлсэдэг ааб
даа. Эгээл иимэ гэнэ оһоло
тожо байһан юм гү, тэрэ
аюулга тодхортой үдэр ажал
дээрээ Даша-Дэлэг модон
дээрһээ унажа, хоёр хүлын
ээгүй боложо, 1-дэхи бүлэгтэй
инвалид болоһон юм. Тэрэ
аюулга үдэрһөө хойшо аяар
14 жэл үнгэршэбэ. Миин
юрын жэлнүүд бэшэ. Үхэл
үбшэнтээ тэмсэлгэ,
найдалай элдэб ошохонууд,
Эмшэлгэ, харуудан гэхэ
зэргын ажабайдалай залгаа
олон дабаанууд.

Баяр хүбүүнииньше 14
наһаяа хүсэжэ, мүнөө 9-дхи
класста һурана. Эхэ эсэгын
ёһотойл түшгэр тулга
болонхой. Уһа түлээн, үһэ
хулһан, үхэр малай харууһан
- гэр бүлын үдэр бүрийн
ажал юу барагдахаб? Баяр
хүбүүхэнэй хүзүүн дээрэ
тудалһан бага бэшэһэн ашаан
даа. Теэд Баяр эрхэ хүн гээшэ
гүбэ, эжы абынгаа урдаа
хараха хүниинь ургажа ябана
ха юм. Даша-Дэлэг эсэгэе
хайрлаха, Дулма эжыгээ
гамнан хүндэлхэ. Түрэлхидэй

хургуули һайтай, томоотой
бэрхэ хүбүүн болонхой гэжэ
хаяа хадхаһан хүршэнэрынь,
заадаг багшанарынь Баярые
магтан омогорходог байна.

Эрэмдэг болоһон эрэ
нүхэрөө эды олон жэлнүүдтэ
газарта дуһангуй, дуран
зоргон соонь үргэжэ, хаража,
абажа ябаһан Дулма
Будожалповнагай уулзаха
бүхэндөө урдань үбдэгөө
нугалан һэхэржэ, хоёр
гарыень альган дээрээ
табижа, хүгэдэхэ хүсэлдэ

абтадагби.
Ямар үнжэгэн һайхан,
урин зөөлхэн, мэшээһэн
хөөрхэн шарайтай,
дундаршагүй дэлгэр, нимгэн
сагаан, нигүүлсхы боди
сэдхэлтэй гэшэб! Шэхэндэ
урихан хоолойн нэгэшые
дахин хажар абаа гаргажа
үзөө юм гү гэхээр, номгон
даруу, налгай эхэнэр лэ даа.
Мини ханахада, амиды
Дара-Эхэ бурхан гээ хаа,
ехэшые алдуу болохогүй ха
даа. Юундэб гэхэдэ, "Тахижа
һууһан шабар бурхантнай
буугаад, туһа хэдэггүй юм.
Бурхан гээшэнтэй нүхэр
болоод, нүхэрэй дүрөөр
туһалдаг юм," - гэжэ 80 наһа
хүрөөд аялһан баабаймнай
хэлэгшэ һэн. Эдэ хэлэһэн
үгэнүүдын мини толгойһоо
оройдоошые гарадаггүй.
Заабол нүхэсэһэн нүхэр бэшэ,
харин таниһан,
танигдашыегүй хүн хүндэ
туһалдаг, тулгалдаг, абардаг
ха юм даа, - би тиигэжэл
ойлогшоб.

Даша-Дэлэг нүхэрөө
үбшэһөөнь гэтэлгэхын тула
холошые ойрыншые
газараар ямар арада, ямар
үзэлшэн мэдэлшэндэ Дулма
ябаагүйб даа! Ябаһыса ябаа,
ябадагыше зандаа, ябахашые
байха.

Дулма Даша-Дэлэгэ али
болоһон юумэһнээ нэгэшые
гээгдэхүүлдэггүй, аха
дүүнэртэйнь, үетэн
нүхэдтэйнь хамта хаанашые
абаад, зоной хараха үзэхэ
юумые бүгэдыень үзүүлжэ,
нүхэрэйнгөө зүрхэ сэдхэлые
тэгшэлэн дүүргэжэ,
ажабайдалыень үнгэтэй
арюун, һонирхолтой болгожо
ябадаг.

ЭГЭТЫН ДАСАНАЙ
арамнайда гү, Зандан
Жуу бурханай мүргэлдэ гү,
ээлжээтэ хуралшые байг,
дасанай найр, нотагайнгаа
юрын сурхарбаандашые, түрэ
найр болоод, олоной
хабаадалгатай наада
зугаагайшые газарта энэ
эбтэй эетэйхэн бүлые,
хүнгэхэн инвалидай коляска
соохоно нүхэрөө абаад
ябаһан Дулма бэриие хаража
болохот. Халта зогсожо, харгы
гаргажа үгөөрэйт...

"Байгал-94" гэхэн эрэмдэг
зоной фестивалда
Цыреновтэнэй гэр бүлөөрөө
хабаадалсажа, хоюулан дуу
дуулалдажа байхые
телевизорээр хаража, баһал
уярха мэдэрэлдэ абтаа

бэлэйб.
1995 ондо болоһон Сибирь
болон Алас-Дурна зүгэй
арадуудай зональна
харалгада энэ бүлэ мүн лэ
хабаадалсаа.

Дулма Будожалповнагай
ажабайдалда 1995 он одо
заяатай жэл байгаа гэжэ
һанагшаб. Юундэб гэхэдэ,
хүн зоной элүүрые
хамгаалагшадтай үдэрые
угтуулан, бүлэг эмшэдтэ
хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдые
олгохо тухай манай
республикын Президентын
зарлиг тунхаглагдажа,
Яруунын аймагай Ульдэргын

алтекуе эрхилэгшэ
Цыренова Дулма
Будожалповнада Буряад
Республикын элүүрые
хамгаалгын габыаата
хүдэлмэрилэгшын үндэр
нэрэ зэргэ олгодоо һэн.
Тэрэниие уншаад, хоёр
нюдэмни нулимсаар
дүүрэжэ, үзэгүүднэ
дэбхэрэлдэн харагдахыа
болишо агша һэн.

Дулма Будожалповнагай
ажалайн амжалта гүрэн
түрын зүгһөө иимэ үндэрөөр
сэгнэгдэхэ ёһоороо
сэгнэгдээ, оролдожо
ябаһынь ороной тэнгэри
хараа бэд даа гэжэ этигэнэб.
Энэ эбтэй эетэйхэн бүлын
жаргал эхэнэрһээл эшэ
үндэһэтэй гэжэ һанадагби.
Эхэнэр гэхэн үгэмнай "эхэ"
гэхэн үгэһөө эхитэй. Алтан
дэлхэйдэ амидарал асардаг
эхэ: ажабайдалда аза жаргал
түхөөдэг эхэ: аюулай
тохёолдобол, арһа мяхаараа
халхалха эхэ: юугээршые
хэмжэшэгүй, юугээршые
сэгнэшэгүй, юунтэйшые
жэшэшэгүй нангин эхэ!
Иимэ эхэнүүдэй,
эхэнэрнүүдэй нэгэниинь
Дулма Будожалповна гэшэ.

Ульдэргэ нотагаймнай
эгээл эрхим, эгээл хүндэтэй
эгээл һайхан, эрхимэй
эрхим бэрээдүүдэй нэгэн
хонгор һайхан Хори нотагһаа
гарбалтай Дулма бэримнай
болоно даа.

Ажабайдалай хатуу
шэрүүн шалтагануудые үсэд
нэтэрүүгээр дабажа ябаһан,
түрүүшынгээ ганса дуранда
үнэн сэхэ зандаа үлэһэн,
тиихэ мүртөө сэдхэлэйнгээ
арюун һайхание алдаагүй,
хатуу харьяд болоогүй, гал
гуламтаяа бадаруулжа,
дэгжээжэ, хүгжөөжэ, мүн
олоной түлөө оролдожо, зоной
үлөө зүдхэжэ ябадаг Дулма
Будожалповнада зорюулжа,
аман үгөөрөө алтан субарга
бодхооноб!

Даша-Дэлэг Дулма хоёр
мини түрэл гарал, худа ураг,
үетэн нүхэдшые бэшэ даа,
түрэл нотагаймни юрэл
залуу үетэн болоно. Залуушые
һаа, наһанайнгаа жолоо
найдамтайгаар барижа,
бүлынгөө жаргалые бодохоор
эдлэжэ ябахыень хажуу
тэһэнь бахархан хаража,
баясажа ябадагаа хүн зонтой
хубаалдаха гэхэн хүсэлни
энэл даа.

Ц-Х. ЖАМЬЯНОВА,
багшын ажалай ветеран.

Хүн ба байгаа

ДАМ НЭРГЭЭХЫН ТУЛА

Бүхэроссин байгаа
хамгаалха бүлгэмэй Уставтай
зохилдуулан, жэлэй эхинһээ
байгаа хамгаалха
подразделениүүдтэ тоосоон ба
һунгалта үнгэргэгдэһөөр. Эдэ
үдэрнүүдтэ республикын
бүлгэмэй эхин эмхинүүдтэ
конференциүүд үнгэргэгдэжэ,
байгша оной октябрийн 30-да
зарлагдаха Буряадай
республиканска 13-дахи
конференцидэ делегадуу
һунгадана.

1991 ондо Москва хотодо
байгаа хамгаалха бүлгэмэй
IX съезд үнгэргэгдөө һэн. Эндэ
дэлгүүрэй харилсаануудай эрхэ
хаһада яагаад хүдэлхэ тухай
программа баталан абтаһан юм.
Сагай хэды хүндэшые һаа,
байгаа хамгаалха талаар
хэмжээ ябуулганууд
үнгэргэгдэһөөр. Байгаада
тодорхой ямар хохидол
үзүүлдэгдэнэб, хэн эндэ
эмэтэйб, хайшан гээд энэ аюул
зайсуулаб гэхэн сэнтэй
дурадхалнуудые байгаа
хамгаалагшад оруула.

Зарим предприятинуудта
бүлгэмэй эхин эмхинүүд
дахинаа байгуулагдана.
Жэшээлбэл, "Тугнуйголь"
уурхайн акционернэ бүлгэмэй
директор Н. Г. Малеев Мухар-
Шэбэрэй байгаа хамгаалгын
районно Советэй президиумэй
түрүүлэгшэ В. Ф. Видуовта
хандаһан, республиканска
советтэ бэшэг эльгээрһэн байна.
Предприятиин участогуудаар
цеховэ эмхинүүдые,
хүтэлбэрилхы зургааниие—
эхин эмхин совет байгуулахда
туһалхые гуйгаа.

Гэбшые байгаа хамгаалха
асуудалда ондоо хандалгатай
хүтэлбэрилэгшэд, коллективүүд
дайралдана. Жэшээлбэл,
"Пеструшка" гэхэн
акционернэ бүлгэмэй
генеральна директор А. Г.
Краснопеев республиканска
советтэ мэдээсэл эльгээхэдэ,
коллективнай бүлгэмэй хамтын
гэшүүн байха дурагүй гэжэ
мэдүүлһэн байна. "Хилээмэн"
гэхэн акционернэ бүлгэмэй
директор В. А. Нильтаев мүнлэ
тоосоото суглаа үнгэргэхэ
дурадхал дэмжээгүй.
Уламжалан Железнодорожно
районной эмхин
конференцидэ делегадуу
һунгадаагүй.

Байгаа хамгаалха талаар
республиканска конференцидэ
промышленна үйлэдбэрийн ба
агрокомплексын
набаринуудай, бусадшые
олон эмхинүүдэй түлөөлэгшэд
һунгадана. Жэшээлбэл,
Түнхэнэй эмхинээ 4 делегат
һунгадаба. Эдэнэй дунда
Түнхэнэй национальна паркын
мэргэжэлтэн В. Е. Молодцов
оролсоно. Баргажанай эмхинээ
аймагай эрдэм һуралсалай
управлениин методист Л. П.
Занаева, Бэһүүрһээ—гүрэнэй
Экологиин талаар комитедэй
инспектор В. В. Тюрюханов,
Советскэ эмхинээ—нотагай
өһөдын хүтэлбэрийн
гулвагай орлогош И. Г. Франк
һунгадана.

Иимэ олон янзын
мэргэжэлэй түлөөлэгшэдэй
хабаадалгатайгаар Байгалай
оршоной хоморой шухаг
байгааһи хамгаалха
хүдэлмэриие яагаад нэргээжэб,
дам саашань нарижуулан
һайжаруулаб гэхэн зүбшэн
хэлсэлгэ болохон гэшэ.
Байгша оной ноябрь һарада
үнгэргэгдэхэ Бүхэроссин
байгаа хамгаалгын бүлгэмэй
съездэ делегадуу һунгадана
юм.

И. КАРБАИНОВ,
байгаа хамгаалха
бүлгэмэй
республиканска советэй
түрүүлэгшын орлогшо.

Уншагшад зүбшэнэ, дурадхана, шүүмэрсэлнэ

1936 оной октябрийн 19-нэй үдэр "Улаан-Үдэ - Москва" гэхэн маршрудаар Буряад ороной табан басагад - Соня Тыхеева, Маруся Хахалова, Вера Любимская, Настя Сункуева, Лиза Константинова гэгшэд уужам дэлгэр Эхэ оронойнгоо ниислэл хото хүрэтэр санаар, ябагаар хүрэхээ гараһан юм.

Хубисхалай талмай дээрхүн зондүүрэн сугларанхай, илангаяа залуушуул олон. Энэ үдэшэлгын митинг дээрэ Буряадай Совнаркомой түрүүлэгшэ Д.Доржиев үгэ хэлэһэн байна.

секретарь М. Н. Ербанов, республикын газар эдүүрилгын арадай комиссар Я. Т. Похосоев зогсожо байгаа хэн.

Санашадай гээгдэжэ байһанда ханаагаа зобонон Буряадай спортын комитедэй түрүүлэгшэ К.Г. Барабанов танигдаагүй нэгэ хүнтэй Люберцы ошохоёо забдаба. Би "Буряад-Монголой комсомолец" газетын корреспондент гээшэб" гэжэ танилсаад, тэдэнэртэй ошохо хүсэлөө мэдүүлээб. Теэд 30-аад километр ябажа, Люберцы хүрэхэдэмнай, "эндэхээ ябаа" гэжэ хэлэбэл даа.

тухайнь тобшохоноор хөөрөлдөө бэлэйб. Горькиин нэрэмжэтэ гудамжадахи хэлхээ холбооной таһаг ошоод, 140 үгэгтэй телеграмма Улаан-Үдэ табья хэм.

Тэрэл үдэрэй үдэшин 8 сагта "Москва" зочид буудалай 3-дахи дабхарай 350-дахи номерой зал соо гоё гэгшын стол табигдажа, баяр ёһололой һайндэр болоо хэн. Тэндэ М. Н. Ербанов, Я. Т. Похосоев, К. Г. Барабанов, П.М. Шулунов, уран зохёолшо Солбонз Туяа, Москвагай багшанарай дээдэ хургуулиин оюутан Б. Санжиев, хүдөө ажахын академиин оюутан Б.Лубсанов болон бусад буряад угсаатан байлсаа. Баяр ёһололой үедэ амаршалгын үгэнүүдые олон зон хэлээ. Хатар нааданшье болоо бэлэй, һайндэрэй түрүүлэгшэ Д.Доржиев, Ербанов, Похосоев, Санжиев, Санжиевэй гар барижа үдэшөө хэн.

Үгдөөдэрнын манай санаша-басагад Эхэ театрга Эхэнэрнүүдэй уласхоорондын һайндэрэй суглаанда хабаадалсаа.

Хожомнь Дорно Зүгэй Коммунистическэ Университедэй (КУТВ) клубта Москвада һурадаг монгол, хальмаг, тува, буряад яһатанай залуушуул сугларжа, манай басагадта концерт наада харуулан байна.

Оюутан эдөө хоол, нивэ табижа, 30-аад айлшадые хүндэлэн юм. Айлшадай дунда БурЦИК-эй түрүүлэгшээр хүдэлэн, Улаан профессурын институтта һуража байһан Дампилов, Буряадай соёлой институтта хүдэлэн Тогмитов болон бусад хүнүүд байгаа. Би шотагайингаа хүбүүн Сандак Цыбиковтэй эндэ байлсаа хэм.

Баатарлиг басагад-санашадаймнай үбсүүндэ "Хүндэлэлэй Тэмдэг" орденууд ялһан юм.

Ингэжэ би табан эрэлхэг басагадые Москвада угталсаха хуби золтой байһанби. Мүнөө 60 жэл үнгэрһэн хойно энэ ушар бэшэхэдэ, ехэ һонин, зүрхэ сэдхэлдэ баяртай байна даа.

Ч. МИТЫПОВ,
партиин, дайнай, ажалай ветеран.

Бэшүүр һуурин.

Дурадхал

АРАД ЗОН ХУЖАРЛАЖА БАЙГ!

1995 оной сентябрь һарада Буряадай номой хэблэлээр Дулгар Ринчиновна Доржиевагай "Эжыдээ бэлэг" гэхэн заахан альганай шэнээхэн ном гараһан гээшэ. Энээхэн ном соонь 71 шүлэг оронхой. Шүлэг бүхэниинь ягаашье зохид, удха һайтай гээшэб. Айхабтар хүнгэхэнөөр, ульгамаар уншагдана.

Энэ заахан номые гоё зурагтай гадар хэжэ, үхибүүдэй дура-татама ном болгожо гаргаха хэрэгтэй гэжэ би, хуушанай багшан хадаа, дурадханаб. Жаахан үхибүүдэй уншахаар ном болгожын тула хюурһанай шэнээхэн жэжэ үзэгүүдынь хоёр дахин томоор барлаха хэрэгтэй. Элдэб зурагуудаар шэмэглээ һаа, хүүгэдтэ һонин байха. "Унаган" гэхэн шүлэгтэнь унага зураад, "Хараасгай", "Хурьган", "Ан алахада мууд", "Айгаагүйб", "Саһан", "Наран" гэхэ мэтэ шүлэгүүдынь зурагаар шэмэглээд, хургуулида ороогүй үхибүүдтэ уншажа үгэхэдэ, зурагынь хаража, бури һайнаар хадужа абаха хаям. Гадна 1-дэхи классһаа 4-дэхи класс хүрэтэр һурагшадай уншахын тула энэл ном соохиин шүүжэ, тусгаар барлажа гаргахынь дурадханаб. Үхйбүүдтэ гэрэй амитадые мэдэхэдэнь, багадуулые хүмүүжүүлгэдэ туйһатай ном гэмжэ һанагдана. Эрдэм һуралсалай министерство, ондоошые спонсорнууд мүнгөөр туйһалжа, хүүгэдэй уншаха номууд болгожо гаргахынь дурадхаха байлаб.

Гэр бүлэ, эжы абанар болоһон залуушуул иимэ шүлэгынь уншабал, ехэл һайн хургаал абаха хэн:

Хүбүүгээ муу хүн болгоо һаам,

Хүл дорохи гатарни сүмэрүүжэн.

Уг гарбалайм үбгэд, хүгшэд

Хүндэ тоонгуй намйе мартуужан.

Хүбүүгээ һайн хүн болгоо һаам,

Хүгшэд, үбгэд ходо айлшалуужан.

Ерэлгэн бүхэниинь һайндэр боложо,

Эхэ хүнэй ёһотой жаргал гэршэлүүжэн.

Буряад залуу үстэндэ иимэ һайхан бодол ходоодоо һануулжа байха хэрэгтэй. Юундэ энээн тухай хэлэнэбиб гэхэдэ, энэ жэлэй октябрь һарын гэнгээр аэропортын хажуудахи Сокол тосхондо гурбан залуу буряад хүбүүд орой ябаһан нэгэ буряад хүбүү сохижо алаад, хүүртигынь абанан тухай МВД мэдээсээ хэн. Ямар эхэ, эсэгын хүбүүд гээшэб?! Юундэ аба эжынэрын буян, нүгэ тухай эдэнэртгээ хэлээгүй, ой ухаандань хүрэтэр хургаагүй гээшэб гэжэ халаглахаар.

Дэлхэйн олон яһатанай дунда буряадууд оройдоол 400 мянган тоотойхон байгаад, ингэжэ бэе бэеэ алалсажа байхадаа, саашада яаха арад гээшэбиди? Хүниин алаа һаа, хүн бүхэний долоон үе соо нүгэл хүрэдэг гэжэ мэдэхэ ёһотой. Эдэ алуурһадай нүгэлдэ эзмэгүй хүүгэдэнь, аһа гуһанарын хохидохо ха юм.

"Эжыдээ бэлэг" гэхэн шүлэгын уншахадаа, хоёртойхон басагад үншээрөөд, дайнай хүшэр үедэ зобожол ябаа ха юм гэжэ ханахадэ эзэлүүдгүй шодонһоом нулимса дунһалба. Залуу ябахадаа Даширабадай Батожабайн "Тооригдэһэн хуби заяан" гэжэ роман уншахадаа шодонһынгоо бүлхытэр уйлаа хэм.

Бидэ, буряад эхэнэрнүүдэй "Алан-Гуа" эблэлэйхид, энэ үндэ нэрээ дээрэ үргэжэ ябаха уялгатайбди.

Дулгар Ринчиновна, Богдо Чингисэй тоодэйн сэгэн хургаалын хүнэй ухаанда яб байса орохоор "Алан-Гуа" гэхэн шүлэг бэшэхэндэгтай ехэ баярланабди:

... Сая тоото бэшэ хэн тула, бидэнэр мүнөө

Хүлэжэ бэшэбди нэгэ нэгээрээ хухалуулхана.

Һая болотор Баруун, Зүүн гээд илагархана

Үлэжэ хаяад лэ, шамдан, суглархана.

Түүхын олон уршаг доро түгдэрһэн

Түрэлхи хэлээ тэгшэлхэ сагнай мүрдэнэ.

Гарай табан хурган шэнги нэгдэжэ,

Гарбалайингаа нэрье үргэхэ аялга мүнүдэлнэ.

Дулгар Ринчиновна, альганай шэнээхэн ном гаргаһантнай аласа дэлхэйдэ олон боложо, арад зон олоороо уншажа, хужарлажа байг!

С. СКОЛЬЖИКОВА,

Буряад эхэнэрнүүдэй "Алан-Гуа" эблэлэй правленин түрүүлэгшэ

ШЭРҮҮН ШЭНЭЖЭТЭЙ ҮЕ

Манай штатнабэшэ байрагүй, тулюур туйган фотокорреспондент байдалтай хүнүүдые энэ **Д.Алтаевай** зураг дээрэ "Дюңан" гэхэн кафеда гүлөөһөгүй халуун эдөө хоол барижа байһан наһажаал хүниин харанат. **Кришна** бурханда шүтэгшэдэй бүлгэм гэр эдөө бэлдэдэг юм.

ЭРЭЛХЭГ ЗОРИГТОЙШУУЛАЙ ЗАМ

Дурасхаал

6000 километр зайе эрэлхэг зоригтойгоор дабажа, агуу хото Москва элүүр энхэ, эршэ түгэдэр хүрэхынь үрээбэ.

Табан санаша басагадай Москва ерэнэн тухай телеграмма-мэдээсэл эльгээхэ гэхэн даабари редакци намда даалгаа бэлэй.

Минии Москва хотодо байхада, Буряадай санашад дүтэлбэ гэхэн һураг дуулаад, һүүлдэнь радиогоор иигэжэ сонсохобо:

- Буряад-Монголой автономито республикын табан басагад-санашад мартын 6-най үдэр "Динамо" стадион дээрэ хүрэхэ ерэхэнь.

Тиимэхээ "Динамо" стадиондо орохо зүбшөөл абаха гэжэ манай республикын түлөөлгэндэ ошобоб. Харин тэндэ "Динамо" орохо пропуск үни дууһанхай, бүхы биледүүд худалдагданхай байба. Абельмановска застава хайшан гээд хүрэхээ зонһоо асуужа, тишшээ харгылбаб. Спортивна бүлэгүүдэй тугуудай намилзаха холоһоо харагдаа бэлэй. Тэндэ хүрэхэдэм, олон зоной дунда партиин обкомой 1-дэхи

һөөргөө бусажа ерэхэдэмнай, угтамжын митинг дүүрэнхэй, басагад автобусто һуужа байба. Тэрэл машинаараа автобусой хойноһоо ябаад, "Динамо" стадион ерээ хэмди. Автобусһоо буугаад, санадаа мордожо, хойно хойноһоо һубарилдан, стадион руу ороо бэлэй. Олон мянган зон "ура" ханхаралдан, альга ташалгаар басагадыемнай угтаа. Фотографууд, кино буулгадаг операторнууд тойронхой.

Аяар холын адарта Байгал далайн саанахи Буряад ороной баатарлиг табан басагадые иимэ баярай оршон байдалда угтаа хэн. 6065 километр зайе 95 үдэр соо гаталжа, басагад Москва хүрэхэн юм. Угтамжын үедэ комсомолой ЦК-гай секретарь Васильев, партиин Буряадай Обкомой 1-дэхи секретарь М.Н. Ербанов гэдэниин халуунаар амаршалба. Санаша басагадай зүгһөө Лиза Константинова ендэр дээрэ гаража, үгэ хэлээ хэн.

Митингын һүүлээр "Москва" гэжэ зочид буудал ерэхэ, басагад амараа. Харгыдаа Лиза Константиноватай энэ аяншалга

"Буряад үнэнэй" 75 жэлэй ойго

ЭДИР БЭШЭГШЭД ОЛОШОР ҺОЙ!

Мүнөө үндэһэн һониндоо захил хэжэ абажа уншадаг болыт гэжэ...

Дайнай һүүлээрхи жэлүүдтэ манай Ахын аймагта үндэһэн "Үнэн" һониндоо абажа уншаха, тэрэниие захил хэжэ хүдэлмэри...

Үшөө анхатүрүүн "Үнэнэй" хуушан монголоор гаража эхилхэдэ, монгол үзэг танидаг хүдөөгэй зон захил хэдэг, һонирхдог, уншадаг болоһон эхитэй.

Артистар вужэг наада харуулаад ябахынгаа хажуугаар үндэһэн хэзэн дээрэ гарадаг газетэ тухайгаа һанаата бололсожо ябадаг һааль, хүнүүдһие һонирхохо, илангаяа ургажэ ябаа залуу үетэндэ амһыһе талаарга тухайтай байхан, зүйтэй.

Ахын аймагтай анхандаа "Улаан-Аха" колхоз байһан нотагай залуушуу, һургалтад уран зохёолой үндэһэ баримталжа, шүлэгүүдые бэшэдэг болоһон юм байна.

Д. ДУГАРОВ, дайнай инвалид, уншагша.

Уншагша асуугаа табина

ДУГАН НЭЭЛГЭДЭ ТУҢАЛЫТ!

Би һаяхан Саха (Яхад) Республикын Нерюнгри хото хубийн хэрэгээр ошоод ерээб.

Нерюнгридэ манай буряад угсаатан ехэ олон юм. Хэдэн жэлэй саана тэдэнэй үүсхэл оролдоггоор, гэлэн лама Данзан-Хайбан Самаевай туһаламжаар дуган нээгдэһэн байгаа.

шажан мүргэлье нэргээжэ сэдхэлээ арюудхаха, һанаагаа тэгшэлэн зальбарха аргатай болоһондоо зон ехэл баярлаа бэлэй.

Гэбэһье һүүлэй үедэ, сагай муудахада юм гү, али ондооһье шалтагаанаар гү, би мэдэнгүйб, энэ дуган хаагдаһан байна.

һүзэгтэнэй эблэл, нэгэдэлнүүдтэ хандажа, дуган нээхэдэ туһалхыень гуйгаа һэн.

Нерюнгриин һүзэгтэйшүүлэй гуйлгаар И. СОТНИКОВ бэшэбэ.

Баярай үгэ

НАЙХАН СЭДЬХЭЛТЭЙ ЭМШЭН

ВАЛЕНТИНА ВАСИЛЬЕВНА Демина Жэмһэг нотагай участково больницада дүшэ гаран жэлэй туршада хүдэлжэ, һананайнгаа амаралтада гараба.

Үндэр наһатай болоһон энэ эхэнэрые нотагайхидынь "манай доктор" гээд хүндэмүүшэ ёһоор нэрлэжэ ябадаг гээшэ.

1950-аад онуудай үеэр Валентина Кораблева Москвагай медицинаскэ училищид дүүргээд, Түһхэнэй аймагта ажаллахаар эльгээгдэһэн юм.

Дунда шатын мэргэжэлтэй манай доктор нотагайнгаа хүн зоной үбшлэхэдэ, илангаяа нарайлха эхэнэриүүдтэ ямар ехэ туһа хүргэдэг байгаа гэжэ һананат!

Шэмэрүүн хүйтэн уларилтай Сибириытэ яагаад үлэһэн тухайгаа Валентина Васильевна иигэжэ хэлэдэг: "Саяан уулын арюун сөбэр агаарта дурлаһан гээшэб.

Хүндэтэ манай Валентина Васильевна, олон удаан жэлдэ хүнгэн сариун ябахыетнай хүсэнэбди.

Татьяна ДЫЛЫКОВА.

Һанамжа

ХҮШӨӨ БОДХООҺОНОЙ ХЭРЭГ БАЙГАА ГҮ?

Хүндэтэ редакци!

Октябрийн 11-дэ Улаан-Үдэ хотодомнай А. У. Модогоевой хүшөө нээгдэжэ, олонийтын анхарал татаа.

Долоон классай эрдэм шудалхан, тоо бүридхэгшээр ажаллайнгаа намтар эхилһэн байна.

"Буряадууд ородоор хэлэжэ һурагты. Сөхөөһье хэлэдэггүй, хэлэндээ муу, ехэ нүгэлтэй зон байнат" гэжэ үндэр ендэр дээрһээ Модогоев хэлэдэг бэлэй.

Харин хүтэлбэрилэгшын тушаалуудта 80 процент шахуу нэгэ нотагай зоной суглархада, һайшаалтай юмэн үгы.

Модогоевой хүшоогэй орондо алдартэ Гэсэрэй хүшоо бодхообол, һайн байгаа гэжэ һананаб.

Энэ хүшөө бодхооһоной ушараар арад зоной һанамжа элдэб янзын байха гэжэ һананаб.

Д. ДЫМБРЫЛОВ, дайнай ба ажалай ветеран.

АСУУГТЫ - ХАРИУСАХАБДИ

Миний нүхэр - инвалид. Гурбан үхибүүднай хургуулида һурадаг юм. Би оорөө авиазаводто хүдэлдэгби, тийбэһье ажалай саалин манай заводто үнийнэй үгтэнэгүй.

- Гэнтэн аюудда, түймэртэ, мүн бусад ямар нэгэ тодорто ороһон гэр бүлэдэ жэлэй нэгэ удаа мүнгэн туһаламжа үгтэдэг юм.

Амаршалга

СЭДЬХЭЛТЭЭР НАЙХАН НҮХЭРНАЙ

Октябрийн 20-до манай бэлгэн хани, 10 жэл хамта хүнхэрэй дунда хургуулида һураһан нүхэр Баяр Зыдрабын хуби заяагаа сөбэр сэржээһэ сагаантай ниилүүлбэ.

бү айгаарайгты, битнай хэрэгтэй ажалда хүдэлдэг хүм". Баяр Зыдрабын "Реквием" гэхэн хүнэй наһа барахада хүдөөлүүлгын хэрэгсэлнүүдээр хангадаг бюродо хүдэлдэг юм.

Угаараа уран бэрхэ дархан, мүнгэ, алтаар эхэнэрей зүүдхэлнүүдые, гоёол-топуудые ниилэдэг. Үетэн нүхэдэйнгөө гүрэхуримдань заабол өорын бүтэһэн бэлэг барюулдаг найхан заншалтай.

Бата найдалтай, нүхэдэйнгөө дунда хүндэтэй Баярай зол жаргалтаая золгоһондонь үнэн зүрхэнһөө баярланабди.

Хуби заяагаа ниилүүлһэн Баяр Сэржээнэ хоёр ходоодоо һайн сэдхэлтэй, хүхиутэй, зугаатай, хүндэмүүшэ айл болохо гэжэ найданабди.

ХАНИ НҮХЭДЫНЬ.

АМЖАЛТА ХҮСЭНЭБДИ

- "Солбоной туяа" гэжэ Усть-Ордын округой литературнай нэгдэл 1992 ондо бич болоһон юм. Тус нэгдэлэй түрүүлэгшэ В. Р. Хензышенов эдэбхитэй ажал ябуулжа, бэлигтэйшүүлэе суглуудан уран туршалгануудые хамта зүбшэн хэлсэнэ.

ХУДӨӨ НУУРИН болон хото соогуур, хүн зоной байрладаг газар шадар, олон түрэлэй хүн тэжээлтэд амидардаг. Тэдэнэй дунда зариманинь тухайшье, бусаднь ехэ хохидол ушаруудашье гээд мэдэнбди. Тэдэниие хамгаалаха гү, али хюдаха гээ наа, өөхэднүүе хүршэ амитадые найнаар мэдэхэ, таниха хэрэгтэй. Энэ амитад хайшан гээд, ямар онсо шэнжээрээ илгараад, хүнэй хажууда шэбээлжэ амидарнаб гэжэ ойгохо шухала. Мүнөө хулгана түхэлэй мэрээшэд тухай бэшэ, харин ганса боро "пасюк" гэжэ үхэр хулгана тухай үгэ хэлэгдэхэ.

Буряад угсаата арад зон энэ мэрээшэдэй түлөөлэгшэ үхэр хулганые хараха гү, али боро хулгана, эрдэмтэд "пасюк" гээд нэрлэдэг гээшэ. Эгээл томо боро үхэр хулгана 700-800 грамм шэгнүүртэй юм, ехэнхидээ 300-500 граммнаа үлүү шэгнүүртэй амитан дайралдахагүй. Хүн түрэлтэн үни холо сагнаа хойшо хархые тон шуран, хүбэлгэн хурса, түргэн бодолтой амитан гэжэ тоолодог. Мэргэжэлтэдэй үнэн ажагалтын үндэһөөр энэ мэрээшэн ехэ ухаансарнуудай нэгэниинь гэжэ тодорюулагданхай. Жэшээлхэдэ, Санкт-Петербургда нэгэ томо үхэр хулганаанай зангын хажуунаа залуу хархые намнаад, зангын шабха буулгананайнгаа һүүлдэ саашаа талихыень зоолог Е. С. Лысов адаглан хараа һэн. хүбэлгэн хурса бодолоороо боро үхэр хулгананууд онсо илгарна. Хэрбээ бусадайнгаа үхэнэн шалтагые нюдөөрөө хараа наа, мэхэтэйгээр табигданан хабхаанууднаа ходоодоо зайладаг, хорлоһон эдээндэ ханааржадаггүй", - гэжэ хархануудай, зан абари тухай Гүрэнэй санэиднадзорой хорооной дезинфекциин таһагые эрхилэгшэ Нинель Осипова хөөрөө һэн.

Эрдэмтэдэй шэнжэлгээр, 100 янзын үйлэ, хүндэшг, орёо бэрхэ даабаринуудые ойлгон, зүбөөр "пасюк" хулганан бүтээдэгын анхарал татамаар. Хулгана 100-наа 82 процент, миисгэй - 52, нохой 85 процент зүбөөр дүүргэдэг. Эгээл бэлэн даабаринууд: хогиролдонхой таһалганууд соогуур, газашаа гарадаг үүдэ бэдэржэ олодог, шаригай үнгэ ба хэмжээе илгаруулаха, гурбан үүдэнэй саана нюугданан эдэе хоол олодог, ухаан бодолоороо хүнүүдтэ дүтэшг бишэнэй (нармагшанай) харууддаг тоо бодолгын жэшээнүүдээр сасуулаха юуншые бэшэ. Бодолгомжодо ехэ сагаа гаргангүй үхэр хулганадууд дээдэ ханадаа үлгөөтэй эдэе хоол абадаг.

Зарим "пасюгууд", эрдэмтэдэй бодолоор, гансал ухаатайнаа гадна, мүн аргагүй мэхэтэйнууд юм. Хулганануудай "хүдэлмэришэд" ба "паразидууд" болон хоёр бүлэг боложо хубаархые нэгэтэ туршалга-шэнжэлгын үдэ тэмдэглэгдэн байна. 1-

дэхи бүлэгэйхидын (хүдэлмэришэд) шуналтайгаар рычаг дарана. Тиихэдэнь эдэе хоол хааһан үүдэн нээгдэнэ. 2-дохи бүлэгэйхидын (паразидууд) тэрэ үүдэнэй хажууда залхуурилангаар хүлээхэ зуураа, "хүдэлмэришэдэй" хамар дороһоо эдэегины хулуухаар зөнхнэй. Эдэе хоол удаан хүлээхэгүйн тула "паразидууд" ехэ эдэбхитэй болоод, тэдэнэр ажалша түрэлхидөө үүдэн тээшэ түлхидэг, хэрбээе дурагүйдэжэ эсэргүүцэе наань, хурса шүдэнүүдээрээ хазадаг, хюмһануудаараа мааждаг байба.

Эрдэмтэд ехэл анхаралтайгаар, һонирхон үхэр хулганые лабораторинуудтаа шэнжэлдэг. Иимэ шэнжэлэгэ эрхилдэг хоёр мянгаһаа дээшэ тоогой эрдэмтэд Москвада ажаладаг юм. Эрдэмтэдэй тодорхойлоор,

Тиимэхэе үхэр хулганануудай һүүлдэнь, гуядань эдэгээгүй шарханууд гү, али һорьбонууд үзэгдэдэг. Бүлэг (клан) соо удамаршада мэдэлтэй, хилэ хамгаалхадань туһалдаг субдоминантнууд гэжэ эрэ хулгананууд болон дорьбогүй, бултанһаа айдаг залуу эрэ харханууд биин. Тэрэ "сохиюуланһан" амитад "ээдэйнгээ" уйгаха һамбаанда үдэртөө нүхэнһөө гаража, эдихэ хоол бэдэрдэг. Эмэ хулгананууд наһнадаан, хазалдаанда ходо хабаададаггүй. Хэрбээ нарай гүлгэдтэй наа, бамбаахайгаа (уурхайгаа) сүхалтайгаар аршалдаг, тэндэхэе доминантыешье намнажархидаг.

Боро үхэр хулгананууд хото соогуур нүхэнүүдые малтадаг. Тэрэ ехэнхидээ элдэб саарһа, хүбхэн, бүдэй үртэнүүдые хэрэглэжэ, уурхайнуудтаа

хүршэнүүдһээ экономическа хохидолын тоолошогүй ехэ.

Мяханай комбинатуудта үдэр соо нэгэ хархада 30 грамм концентрированнэ хоол хүртэдэг. В. А. Судейкинэй тоолон гаргаланай ёһоор, жэл соо нэгэ "пасюк" 10 килограмм мяха эдидэг наа, 9 мянган хулгана (иимэ тоотой хулганаан мяханай комбинатта амидардаг) 90 тонно мяха хорооно. Гансал нэгэ мяханай комбинатта боро үхэр хулганын ушаруулан хохидол хэдэн миллиард түхэригөөр сэгнэгдэнэ. Үнэн дээрээ хулганаанһаа хохидол хэдэн дахин ехэлаабдаа. Тэрэ эдихэхэе гадна продуктые шээһэ хоргооһондоо худжаха, ехээр гутаана ха юм.

Энээгээр хулганаанһаа хохидол дүүрээ бэшгэл. Түймэрнүүдэй 20 процентнь үхэр хулганаанһаа эхитэй: электро-

БОРО ҮХЭР ХУЛГАНА ТУХАЙ

1996 ондо үнгэржэ байһан Гал улаан Хулгана жэлтэй дашарамдуулан, хойно хойноһоо һубарилдан ябадаг 12 жэлнүүдэй аха заха ама сагаан хулгана тухай "Буряад үнэн" һонинийнгоо хүндэтэ уншагшадтай һанал бодолнуудаараа хубаалдаа.

баряанда абтангүй амидардаг үхэр хулгананууд тэдэнэй ухаансар болон һанаамгай зан абари тухай бодомжолхо бага бэшэ ушарнууд тохёолдоно. Дачнигуудай стол дээрэхэе эдээнэй үлгэдэл шэрэжэ ябаһан харха хадаа юрын үзэгдэл гээшэ. Селедка загана тархиһаань зуугаад нүхэ руугаа абаашажа ябаһан боро хулгайшан нэгэтэ дачнигуудые гайхуулаа һэн. Амһарын хабтагайгаар бүгдөөд, дээрэхэнь хэрһисээр дараад орхихон гурбан литрэй баанха соохи багаар даһалһан заганыень абашаһан байгаа бшуу.

Далайн онгосонуудай трюм руу уһанай нэбтэржэ эхилээ наа, үхэр хулгананууд хэнһэньшье түрүүн палуба дээрэ сутларжа, кораблин шэнгэжэ хосорхоо байһыень мэдүүлдэг. Газарай хүдэлхэхөө хэдэн час урид харханууд нүхэнһөө гараад, тала руу гүйлдэдэг. Ингэжэ хулгананууд гэнтын аймшагтай аюул тохёолдохонь гэжэ хүнүүдтэ дохёо үгэдэг гээшэ.

Үхэр хулгананууд 10-15-даараа сутлараад, бүлэг болоод амидардаг. Бүлэгэй урдаа хараха амитанинь гэхэдэ, жагсаһан эрэ хулгана болоно. Тэрэниие удамарша гү, али доминант гэжэ нэрлэдэг. Доминант бүлэгэйнгөө эзэлһэн газар харин хулгананууднаа хамгаалдаг, хилыень үнэртэй шээһээрээ тэмдэглэдэг. Ондоо бүлэгэй хархануудай хилыень эбдэбэл, доминант ерэгшэдые намнадаг, тэдэнэй һүүлэй үзүүр гү, али гуяыень хурса үүдэн шүдэнүүдээрээ хазадаг.

(бамбаахайнуудта) барилгын эбдэрһэн материалнуудай дунда, гэрэй ханын забһар соо, подвалай оёрто хаягданан нобино ноохойн дунда түхээрдэг. Жагсаһан тарган эмэ хулгана дунда зэргээр 7-9 зулзага түрэдэг юм, заримдаа 18-ые гаргажа болохо. Түрүүшнэй үдэрнүүдтэ наа гараад бамбаахай соо хэбтэһэн хулганын гүлгэд даарахадаа гү, али гэдэхэе үдэхэдөө хүнэй шөхөнэй дуулахаар бэшэ ультра абяа гаргадаг. Энэ ультра абяа һайн дуулахаар хадаа, уурхайнаа холо бэшэ байһан эхэн түргэн зулзагадтаа гүйжэ ерэдэг. 30 хоноһонгүлгэд эхэлһээ амьларан амидаржа, гурба нара гүйсэхэдөө түрэжэ эхилхэ шадалтай.

Олон харханууд городой мяханай комбинатуудта ба хүнэй ажанууд гэрнүүдэй 1-дэхи даһарнуудта амидардаг. Тэдэ шиитэй аад, харанхыһаг подвадта ехэ дуратай. Гэр соо мусоропровод биин наа, бүришье һайн, тэндэ хулганада хэрэгтэй эдээнэй үлгэдэл ходоодо оллохо ха юм. Бүлэглэн суглараад, боро үхэр хулгананууд халуун уһаар хангадаг соргонууд дээрэ хэбтэдэг. Олон хулгананууд канализационно системые хэрэглэдэ, гэрэй даһарнуудай хоорондуур дээшээ, доошоо нүүдэг.

Хархануудай тоо толгойн олон болодог шалтагануудын гэхэдэ, тэрэнэй зан абариин онсо шэнжэнүүд, олон зулзага түрэлгэ, гүлгэдтөө һанаагаа зоболго, хосорногүй табисуурын болонго. Иимэ

утаһанай туулган хальһые соо хилэлээд, богонихон хаалта (замыкание) ушаруулна. "Пасюгууд" элдэб халдабарита үбшэнүүдые тараадаг. Тэдэ эдэе хоолой продуктуудые шээһээрээ бузарлуулаад, хүндэ лентоспироз үбшэ халдахадаг. Һүүлэй жэлнүүдтэ үбшэнэй тархахы үргэдөө. Одесса, Киев, Харьков болон Краснодар городой хүнүүд энэ үбшөөр жэл бүри үбдэнэ, заримдаа үхэншые. Саг үргэлжэ хорото химикадууды-ангикоагулянтнуудые хэрэглэжэ, хулганатай тэмсэл ябуулдаггүй наа, тэдэнэй ушарууддаг хохидолын оло дахин ехэ байха һэн. Мүнөө сагай байдалаар харахада, хотодошье, хүдөөдэшье санитарна журам муугаар сахигдана. Ушар иимэхэе, боро хулганатай тэмсэхэн тон хүндэ болонхой. Хүн харха хоёрой хоорондо эртэ урда сагнаа эхилээд, амидархын тула эблэршэгүй мүнхын тэмсэл соносхогдонхой.

Эдэ мэрээшэдые барихадаа, хабхаан, занга хэрэглэхэдэ амжалтатай байдаг. Үен, бүдүүн хүзүүн ба һолонгонууд эрхим һайн хулгана хюдагшад гээшэ. Хэрбээ гэрэтнай боро үхэр хулганануудай олоор үдэхэдэ, бүдүүн хүзүүн, һолонго, үенүүдэй ерээ наа, баярлаха хэрэгтэй. Тэдэниие агнажа, намнажа огто болохогүй бшуу. Эдэ арьягад хархануудые бутлыень хюдажа дууһаад, һайн дураараа ондоо тээнээ зөөжэ онохо ха юм.

М. -ГЫЛЫКОВ,
биолог-охотовед.

СПОРТ

ЗАНШАЛТА БОЛОХОНЬ

Республикын уран зохёолшодой болон журналистнуудай дунда намарай заншалта наадаг футболоор болобо. 49-дэхэ һургуулийн талмай дээрэ энэ наадан үнгэргэгдэбэ. Журналистнууд хэдэн жэлэй туршада долоон хоног бүхэндэ һорилго хэжэ байдаг заншалтай, дүршэлтэйшье болоһон гээшэ. Харин уран зохёолшод арай гэжэ команда бүридхэн байгаа.

Нааданай түрүүшын хахадта уран зохёолшодой командын шадамар бэрхэ футболистнууд, пост, Уран зохёолшодой холбооной хүдэлмэриэлэгшэ Тимур Гомбожапов, прозаик Геннадий Орлов, прозаик Геннадий Башкуев гэгшэд (һүүлшынхын) бүмбэгэ сохижо, тоо нээһэн байгаа.

Нааданай хоёрдохи хахадта журналистнууд довтолгооо эршэтэй болгожо, Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ, пост Баир Дугаровой хамгаалһан водота руу хоёр бүмбэгэ сохижо оруулаа. Эндэ "Буряад үнэнэй" фотокорреспондент Михаил Шангаков болон "Молодёжь Бурятии" газетын Виктор Сорокин гэгшэд шалгарһан байна.

Саашадаа иимэ наадан заншалта болохоор хараалагдана. Энэ үүсхэлынь "Пиво Бурятии" гэхэн фирмэ дэмжэнхэй. Эгээ үндэр наһатай, дүршэлтэй, амжалта тээнэ эрмэлзэлтэй гэхэн шангууд эдэнэртэ барюулагдаха байха.

Үнгэрһэн наадан республикын залуу уран зохёолшодой XVI конференцидэ зориулагдана.

Д. АБИДУЕВ,
нааданда хабтадагша.

АЛЮМИНИ ГЭР

Пивын болон бусад ундануудай багахан баанхануудые хайлуулжа, США-гай Флорида штатта түрүүшын гэр баригдаба. Хамта дээрээ 186 дүрбэлжэн метр талмайтай гэр барихын тулада хахад миллион гаран хоһон баанха хэрэглэгдээ.

Тэдэ баанхануудые хайлуулаад, абтаһан металаар гэрэй газар ба досоо ханануудые, оройень болон бусад зүйлүүдыень хэлһэн байна.

Алюминиин ханые газар тээһэнэ штукатуркадаа. Фундаментыень бетоноор хээ.

Мүнөө хоёрдохи иимэ гэр Колорадо штатта баригдажа байна.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННОКОЛЛЕКТИВ: С. Д. РИНЧИНОВ (редакторай орлогшо), Б. М. Ж. БАЛДАНОВ (харюусалга секретарь), Р. Б. ГАРМАЕВ (Буряад Республикын Президентын ба Правительствын аппарат), Д. Д. СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: Г. Х. ДАШЕЕВА, Ц. Ц. ДОНЦОГОЙ, С. Д. ОЧИРОВ, Т. В. САМБЯЛОВА, В. И. ПИИТАЕВ (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ,
Каландаринвиллин
үйлсэ, 23, "Буряад үнэн"
газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2
хуудан хэмжээтэй.
Индекс 50901.
Хүнэг 4317.
Хэблэлдэ
тушаалданан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэхэн
АО-до газетэ хэблэгдээ.
Директорийн телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертой оор
бүридхэлдэ абтанхай.
Заказ № 7878.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшын - 2-68-08, харюусалга секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-62-62, таһагууд үндэһэнэй болон политическэ асуудалнуудтаар - 2-55-97 (дагшань), 2-61-35, 2-56-23, экономикын - 2-64-36 (дагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой болон гүүхын - 2-60-21 (дагшань), 2-57-63, залуушуудай, олоутанай ажабайдалай болон олонингын хүдэлмэрини - 2-54-93 (дагшань), 2-34-05, мэдээлэй болон соносхолдой 2-69-58; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна гүбэй - 2-66-76.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтерин - 2-23-67, вахта - 2-35-95.